

KS. BRONISŁAW GRULKOWSKI
Gdańsk

METODA POMIARU I PSYCHOLOGICZNA CHARAKTERYSTYKA POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ”

Problematyka, określana pojęciami „być” i „mieć”, jest obecna, w różnym znaczeniu i w ramach różnych teorii, w wielu dziedzinach ludzkiego poznania i wiedzy. Jest ona przedmiotem badań filozofów (Marcel 1986, 1984; Tarnowski 1986), jest obecna w społecznym nauczaniu Kościoła (Jan Paweł II 1982a, 1982b). Problematyka ta stała się także przedmiotem zainteresowania socjologów i pedagogów (Dudzikowa 1985; Mariański 1990; Zacher 1980) oraz psychologów (Cekiera 1992; Chlewiński 1991; Fromm 1989; Kozielecki 1987; Popielski 1987c; Staehelin 1969).

Problematyka ta budzi też szerokie zainteresowanie społeczne. W okresie wielu przemian społecznych, ekonomicznych i kulturowych, w okresie kryzysu ekologicznego i moralnego, dominacji „cywilizacji konsumpcji” (Fromm 1989) liczni autorzy odwołują się w analizie egzystencjalnej sytuacji człowieka do rozróżnienia „być” i „mieć” (zob. np. Jan Paweł II 1982a, 1982b). Także wiele ruchów i organizacji społecznych, zwłaszcza nieformalnych, odwołuje się do tego rozróżnienia (np. społeczny ruch ekologiczny „Wolę być”).

Problematyka powyższa jest więc obecna, w bardzo różnym rozumieniu i zakresie, w opracowaniach teoretycznych oraz budzi zainteresowanie współczesnego człowieka. Nie była jednak, jak dotychczas, przedmiotem bezpośrednio jej dotyczących badań empirycznych. Można co prawda wiele różnych badań socjologicznych interpretować w kategoriach „być” i „mieć” (zob. Galor 1989; Marody 1988; Wasilewski 1986), ale nie są to badania bezpośrednio dotyczące tego rozróżnienia.

Podobnie można przedstawić wyniki wielu empirycznych badań psychospołecznych dotyczących prawdopodobnie bliskich rozróżnieniu „być” i „mieć” obszarów, nigdy jednak nie obejmujących problematyki określanej tymi pojęciami bezpośrednio. Przykładowo można tu wymienić badania dotyczące tożsamości pragmatycznej i pryncypialnej (zob. np. Skarżyńska 1991), men-

talności i ukrytych założeń normatywnych (zob. Reykowski 1990a, 1990b; Krężlewski 1990; Skarżyńska 1990; Koralewicz, Ziółkowski 1991; Ziółkowski 1990).

Wśród badań ściśle psychologicznych można wskazać na badania dotyczące sformułowanej przez Melvina Lenera teorii sprawiedliwego świata (zob. np. Collins 1974; Zuckerman, Gerbasi 1977; Doliński 1989a, 1989b). Szczególnie interesujące są w tym obszarze, z uwagi na bezpośrednie odwołanie się do rozróżnienia „być” i „mieć”, badania Piotra Olesia dotyczące wartościowania (1989). Wskazują one na istnienie ważnych różnic osobowościowych między osobami zorientowanymi na „być” i „mieć”.

Celem niniejszego artykułu jest syntetyczne przedstawienie problematyki „być” i „mieć” oraz wyników własnych badań empirycznych przeprowadzonych z zastosowaniem Skali postaw „Być” i „Mieć” (SPBiM) własnej konstrukcji.

I. „BYĆ” I „MIEĆ” W FILOZOFII I PSYCHOLOGII

Problematyka „być” i „mieć” jest wieloaspektowa i interdyscyplinarna. Szczególne zainteresowanie wzbudziła ona jednak wśród filozofów i psychologów. Obszarem jej pojawienia się są egzystencjalizm i personalizm w filozofii oraz psychologia egzystencjalna z uwagi na:

- ich antropocentryzm (zob. Zięba 1985 s. 673);
- ujmowanie człowieka w jego relacji do świata (zob. Hall, Lindzey 1990 s. 291 n.; Uchnast 1987 s. 90; Wawrzyniak 1985b);
- akcentowanie faktu wolności człowieka i związanej z nią odpowiedzialności (zob. Camus 1965 s. 415; Copleston 1981 s. 102; Binswanger 1958c s. 195; May 1989 s. 144; Płużek 1991 s. 62; Popielski 1987b s. 28-33);
- podkreślenie faktu, że człowiek może istnieć autentycznie lub nieautentycznie (egzystencjalizm: zob. np. Camus 1965; Copleston 1981; Berdyaev 1939; Heidegger 1994; Jaspers 1947), osobowo lub nieosobowo (personalizm: zob. np. Buber 1992; Frankl 1984; Fromm 1947, 1989; Maritain 1988; May 1989; Mounier 1964).

Gabriel Marcel, jako pierwszy filozof, dokonał rozróżnienia między postawą „być” i „mieć” (zob. Tarnowski 1986 s. 40). Francuski egzystencjalista zauważa: „j e s t e ś m y, cały problem polega na tym, by wiedzieć, jakie mamy zająć stanowisko wobec całokształtu rzeczywistości” (1986 s. 30, por. s. 76-77). Postawy „być” i „mieć” są więc najbardziej podstawowymi postawami wobec świata. Człowiek o postawie „być” doświadcza faktu, że świat jest darem i wezwaniem, apelem do wyjścia poza siebie, do przekraczania siebie, do wyjścia ku czemuś względem siebie i świata transcendentnemu (Marcel 1984

s. 22). W postawie „mieć”¹ dominuje zaabsorbowanie sobą, zahamowanie wobec wezwania płynącego od świata i innych ludzi (Marcel 1986 s. 59-63)². W postawie tej dominuje „gwałtowne pragnienie posiadania świata, niepozostawienia niczego poza własnym zasięgiem” (Marcel 1986 s. 201). Postawy „być” i „mieć” przejawiają się w stosunku do różnych aspektów rzeczywistości: wszechświata (Marcel 1984 s. 13-15, 122, 146-150), przyrody (Marcel 1986 s. 197-198), przyszłości (Marcel 1984), nieuniknionego cierpienia (Marcel 1986 s. 73-99), innych ludzi (Marcel 1984, 1965b) i siebie samego (Marcel 1984 s. 186).

Na terenie psychologii najbardziej rozbudowaną teoretycznie koncepcję postaw „być” i „mieć” przedstawił Erich Fromm (1989). „Używając pojęć »być« lub »mieć« [...] – pisze on – mam [...] na myśli dwa podstawowe sposoby istnienia, dwa różne rodzaje orientacji wobec samego siebie i wobec świata, dwa różne rodzaje struktury charakterologicznej, z których dominacja jednej określa całość tego, co człowiek myśli, czuje i jak działa” (1989 s. 36). Postawę „być” określa Fromm jako „sposób życia w którym nic się nie ma i nie chce się nic mieć, lecz jest się pełnym radości, wykorzystuje się twórczo swoje zdolności i jest się jednością ze światem” (1989 s. 33). W postawie „mieć” „stosunek do świata to obejmowanie w posiadanie i posiadanie, stosunek, w którym chce się wszystkich i wszystko, łącznie ze sobą samym, uczynić

---

¹ W tym miejscu warto zwrócić uwagę na to, że Marcel mówi tu o posiadaniu jako postawie, w której zwłaszcza rzeczy materialne są celem samym w sobie; człowiek zdobywa je dla potwierdzenia przez ich posiadanie własnej wartości. Ta forma posiadania rzeczy materialnych degraduje człowieka osobowościowo. Istnieje jednak taka forma posiadania dóbr materialnych, gdzie rzeczy są traktowane instrumentalnie jako środki do życia i twórczości. W tej formie, jak stwierdza Marcel, posiadanie nie prowadzi do „unicestwienia”, ale do sublimacji ludzkich przeżyć; staje się twórcze, „przemienia się w byt” (Marcel 1986 s. 142-143).

² Wobec częstego interpretowania myśli Gabriela Marcela na temat postawy „być” jako odrzucającej wszelkie faktyczne posiadanie rzeczy materialnych (zob. np. Galor 1989, Kossak 1961) i ogólniejszej tendencji do traktowania postawy „mieć” jako postawy zorientowanej tylko i wyłącznie na zdobywanie wartości materialnych (zob. np. Kozielecki 1987, Marody 1988) należy w tym miejscu zdecydowanie podkreślić, że Marcel nie tyle krytykuje samo posiadanie rzeczy materialnych czy stosowanie techniki (Marcel 1952 s. 41-46, 52, 61; Marcel 1984 s. 64), ale pewną psychiczną (duchową) postawę „posiadania” względem nie tylko rzeczy materialnych, ale też siebie samego, innych ludzi, przyrody, wszechświata (Marcel 1984 s. 64, 117-118, 201). Przy takim rozumieniu postawy „mieć”, polegającej nie tyle na faktycznym posiadaniu czy dążeniu do posiadania rzeczy materialnych, ale na pewnym typie podstawowego ustosunkowania się wobec świata, można nie mieć faktycznie żadnych bogactw czy dóbr materialnych, a mimo to być człowiekiem o postawie „mieć”, można jak – mówi Marcel – „mieć nie mając” (Marcel 1986 s. 116). Tak też (jako pewien typ postawy wobec świata, a nie tylko wartości materialnych) rozumieją postawę „mieć” liczni komentatorzy myśli Marcela (zob. np. Tarnowski 1986; Rainho 1955 s. 40-41; Gallagher 1962 s. 53-58; Mounier 1964 s. 53).

moją własnością” (1989 s. 61)³. Tak rozumiane postawy mają za swój przedmiot różne aspekty rzeczywistości i ludzkiej aktywności.

II. OKREŚLENIE POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ”

W niniejszym artykule proponuje się ujmować „być” i „mieć” jako dwie przeciwstawne postawy wobec całokształtu rzeczywistości⁴. Takie ujęcie „być” i „mieć” występuje częściej w literaturze. Ponadto system wartości nie zawsze wskazuje na faktyczne ustosunkowanie się do świata (zob. np. fakt występowania kryzysów w wartościowaniu: Oleś 1989). W psychologii występuje wiele różnych systemów wartości, co utrudnia odnalezienie czy stworzenie systemu wartości zarazem opozycyjnych i ujmujących najbardziej podstawowe i równocześnie ogólne ustosunkowanie się do świata. Natomiast badając postawy można pośrednio wnioskować o wartościach „bez uwzględniania dodatkowych danych empirycznych” (Marody 1976 s. 176).

W niniejszym artykule, za Władysławem Prężyną, przez „postawę rozumie się względnie stałą predyspozycję podmiotu wyrażającą jego gotowość do pozytywnych lub negatywnych reakcji (intelektualnych, emocjonalnych i behawioralnych) wobec określonego przedmiotu” (1977 s. 11). Postawę „być” można zatem określić jako postawę otwartego, ufego, wielowymiarowego, pełnego wewnętrznego zaangażowania ustosunkowania się do świata (wszystkiego, co istnieje) w różnych jego aspektach (wszechświat, przyroda, temporalność, cierpienie, inni ludzie, własna osoba). Jest to postawa wzrastającego (dynamicznego) poczucia jedności ze wszystkim, co istnieje, oraz wzrastającego

---

³ Należy podkreślić, że Fromm pisze tu o tzw. „mieć” charakterologicznym, rozumianym jako „żądza posiadania” (przeciwieństwo „być”) wyraźnie przez niego odróżnionym od „mieć” instrumentalnego (egzystencjalnego) niezbędnego dla przeżycia i zaspokojenia potrzeb swoich i innych ludzi (zob. Fromm 1989 s. 61, 65). Zob. też podobne rozróżnienie u Marcela (1986 s. 132-143).

⁴ Z przeglądu literatury filozoficznej i psychologicznej wynika, że istnieje zgodność różnych autorów co do tego, że są to najbardziej podstawowe sposoby ustosunkowania się do całokształtu rzeczywistości. Jednakże, przy tej zgodności co do ogólnych określeń, istnieje wielka różnorodność definicji i sposobów rozumienia „być” i „mieć”. Najczęściej pisze się o „być” i „mieć” jako dwóch odmiennych i przeciwstawnych hierarchiach wartości (zob. np. Koziński 1987 s. 50-51; Oleś 1989 s. 154-156; Dudzikowa 1985 s. 40, 113-114; Marody 1988). Część autorów ujmuje „być” i „mieć” jako dwie przeciwstawne postawy (zob. Tarnowski 1986 s. 44-45, 47-48; Gallagher 1962 s. 4-5; Chałubiński 1989 s. 13; Mounier 1960, s. 108-112). Mounier pisze o postawach egzystencjalnych „być” i „mieć” (1964 s. 53). Fromm pisze o „być” i „mieć” jako o postawach życiowych (1989 s. 25-55). Natomiast Marcel pisze o „być” i „mieć” jako o postawach wobec życia (1984 s. 122). Przedstawiona powyżej różnorodność stanowisk wskazuje na konieczność dokonania pewnej syntezy poprzez odnalezienie wspólnych elementów w różnych teoriach i próbę własnego określenia „być” i „mieć”.

wraz z tym poczuciem odkrywania i doświadczania własnej tożsamości i indywidualności. Postawę „mieć” można określić jako postawę jednostronnego, pełnego niepokoju, osobowo biernego, tylko utylitarne go stosunku do świata w różnych jego aspektach (wszechświat, przyroda, temporalność, cierpienie, inni ludzie, własna osoba). Jest to postawa narastającego egocentryzmu, narastającego poczucia odrębności i obcości osoby własnej i reszty świata. Jest to postawa uzależnionego od świata (odczuwanego jako nieprzyjazny) poczucia własnej tożsamości i wartości, które wzrastają w tej postawie tylko poprzez przeciwstawianie się i obojętność wobec świata oraz próby dominacji⁵.

Teoretyczne definicje postaw „być” i „mieć” stały się podstawą konstrukcji **Skali Postaw „Być” i „Mieć”** (służącej do wyodrębnienia grup osób o postawach „być” i „mieć”) oraz **Dyferencjału Semantycznego**, **Testu Rozumienia Wartości** i **Testu Preferencji Wartości** (jako metod służących głębszej i bogatszej psychologicznie charakterystyce postaw „być” i „mieć”).

III. SKALA POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ” (SPBIM)

A. Etapy konstruowania metody⁶

Nawiązując do teoretycznego modelu psychologicznego postaw „być” i „mieć”, przedstawionego w rozdziale drugim jako punkt wyjścia przy konstruowaniu **Skali Postaw „Być” i „Mieć”**, przyjęto założenie, że postawy te stanowią dwa krańce jednego kontinuum⁷. Dlatego wstępnym etapem konstruo-

⁵ W powyższych opisach postaw „być” i „mieć” dominuje akcentowanie „pozytywnego” charakteru pierwszej z nich i „negatywnego” drugiej. W taki też sposób postawy te są opisywane w literaturze. Dodatkowo za takim sposobem opisu przemawia dążenie do uwypuklenia i wyakcentowania różnic w nastawieniach ludzi o odmiennym stosunku do rzeczywistości, co jest możliwe przy kontrastującym sposobie prezentacji odmiennych postaw. Oczywiście autor jest świadom faktu pewnej radykalizacji opisu i tego, że postawa „mieć” ma też wiele „pozytywnych” cech (obrona poczucia własnej wartości, rozwój techniki i praktycznego nastawienia do świata); tym niemniej wydaje się, że dla lepszego uchwycenia różnic między obu postawami właściwym sposobem ich prezentacji jest opis absolutyzujący i przesadnie ukazujący różnice między nimi.

⁶ Brak w dotychczasowej literaturze metod badania postaw „być” i „mieć” zmusił autora do konstruowania własnej metody.

⁷ Na słuszność i konieczność przyjęcia takiego założenia wskazują wyniki przeglądu teoretycznych stanowisk dotyczących postaw „być” i „mieć”. Zwłaszcza Marcel i Fromm twierdzą wyraźnie, że człowiek funkcjonuje albo na poziomie „być”, albo na poziomie „mieć”. Marcel (1984; 1986) stwierdza wyraźnie, że „posiadanie” jest degradacją postawy „być” i charakteryzuje się brakiem pewnej podstawowej aktywności wewnętrznej obecnej w postawie „być”. Marcel zwraca uwagę, że wymiar „mieć-być” ma charakter pewnego kontinuum. Przykładowo może się ono ujawnić jako wymiar „rozpacz-nadzieja” przy czym rozpacz rozumiana jest jako b e z n a-

wania SPBiM było znalezienie jak największej ilości twierdzeń określających postawę „być” lub wskazujących na postawę „mieć” (traktowaną jako brak nasilenia postawy „być”). Twierdzenia zostały zaczerpnięte głównie z prac Marcela, Fromma, Staehelina i Jana Pawła II. Część twierdzeń została ułożona przez autora pracy na podstawie własnych przemyśleń nad problematyką „być” i „mieć”. W wyniku realizacji tego etapu konstruowania metody zebrano 70 twierdzeń. Twierdzenia te poddano pod ocenę sędziom. W gronie sędziów znajdowało się 25 osób, pracowników naukowych oraz studentów psychologii, filozofii i teologii. Sędziowie otrzymali zestawy twierdzeń wraz z instrukcją i definicjami (podanymi też w niniejszej pracy) postaw „być” i „mieć”. Sędziowie dokonywali oceny każdego twierdzenia na czteropunktowej skali pod kątem ich trafności i wartości diagnostycznej⁸. Jako kryterium trafności przyjęto fakt uznania za „bardzo trafne” lub „trafne” danego twierdzenia przez co

---

d z i e j n o ś ć (Marcel 1965b s. 75-76). Ponadto między krańcami „nadzieja” („być”) i „beznadziejność” („mieć”) istnieje wiele stopni pośrednich takich, jak: optymizm, obojętność, nadzieja „zewnętrzna” („mam nadzieję że...”) (zob. 1984 s. 29-70). Ponadto np. o postawie „być” pisze on nie jako o „sum”, ale „sursum” (staję się, wzrastam), a więc pewnym procesie o różnym nasileniu u różnych ludzi (zob. 1984 s. 25). Ponadto w innym aspekcie można – według Marcela – interpretować continuum „mieć–być” jako continuum „rozporządzalność («być») – nierozporządzalność («mieć»”, przy czym między tymi krańcami występuje ciągłość postaw pośrednich. Francuski egzystencjonalista zauważa, że „z m i e r z a m (dynamiczny i ciągły charakter – podkr. ks. B. G.) do tego, aby stać się nierozporządzalnym, dokładnie w t a k i m s t o p n i u (podkr. ks. B. G.), w jakim traktuję swoje życie lub mój byt jako mienie” (1965b s. 75). Ponadto na krańcach continuum „mieć–być” znajdują się postawy samobójcy (maksymalne nasilenie postawy „mieć”) i męczennika (maksymalne nasilenie postawy „być”), między którymi znajduje się wiele postaw pośrednich (zob. Marcel 1986 s. 70). Staehelin (1969) pisze, że postawa „mieć” jest funkcjonowaniem w odniesieniu tylko do jednego wymiaru rzeczywistości; brak jej natomiast odniesienia do drugiego, duchowego, absolutnego wymiaru rzeczywistości, co jest znowu charakterystyczne dla postawy „być”. Zaś Fromm orientację na „być” i orientację na „mieć” uważa za „przeciwstawne tendencje”, z których zawsze jedna jest dominująca (Fromm 1989 s. 76). Ponadto, pośrednio wskazując na fakt istnienia jednego continuum, Fromm stwierdza, że tylko „w takim stopniu, w jakim likwidujemy w sobie sposób życia na «mieć» czy też na «nie–być» (podkr. ks. B. G.) [...] można przeforsować sposób życia na «być»” (Fromm 1989 s. 66). Na to, że Fromm rozumie „być” i „mieć” jako przeciwstawne krańce jednego continuum wskazują też definicje postaw „być” i „mieć” podane przez niego (zob. 1989 s. 33, 61; zob. w niniejszym art. s. 3). Na to, że „być–mieć” jest – według Fromma – ciągłym continuum o różnych stopniach nasilenia mogą też wskazywać następujące jego słowa: „Na podstawie moich obserwacji zachowań grupowych skłaniam się ku przyjęciu twierdzenia, że obie sytuacje e k s t r e m a l n e (podkr. ks. B. G.), które reprezentują głęboko zakorzeniony [...] «typ mieć» lub też «być», stanowią niewielką mniejszość, i że u przeważającej większości ludzi realnie istnieją obie te możliwości. To, która z nich dominuje, a która jest wypierana, zależy od czynników zewnętrznych” (1989 s. 76). Można zatem, w sposób teoretycznie uzasadniony, przyjąć, że istnieje continuum „być–mieć”, którego krańcami są postawy „być” i „mieć”.

⁸ Sędziowie mogli oceniać każde twierdzenie jako: bardzo trafne – 4; trafne – 3; raczej trafne – 2; nietrafne – 1.

najmniej 75% (18 osób) sędziów. W wyniku pracy sędziów do dalszego etapu konstruowania metody przyjęto 48 twierdzeń.

Celem dodatkowej ich weryfikacji trzykrotnie przeprowadzono badania sondażowe⁹. W pierwszym tego typu badaniu przebadano 35 osób (18 kobiet i 17 mężczyzn). Następnie przebadano wersją Skali, zawierającą 51 twierdzeń (mającą dodatkowo 3 pozycje eksperymentalne), próbkę 136 osób (78 kobiet i 58 mężczyzn). Za trzecim razem wersją Skali z dodatkowymi 8 twierdzeniami eksperymentalnymi, przebadano 85 osób (46 kobiet i 39 mężczyzn). W wyniku tych badań wyodrębniono 24 twierdzenia, które co najmniej dwukrotnie okazały się twierdzeniami różnicującymi w sposób statystycznie istotny skrajne grupy; ich wyniki najwyższej korelowały z wynikiem całej skali (współczynnik korelacji punktowo-dwuseryjnej), a jednocześnie średnie skrajnych grup były maksymalnie od siebie oddalone. Na tym etapie zakończono selekcję twierdzeń. Ostateczna wersja Skali Postaw „Być” i „Mieć” zawiera więc 24 twierdzenia. Spośród nich 12 wskazuje bezpośrednio na postawę „być” i 12 na postawę „mieć”¹⁰. Do ostatecznej wersji SPBiM dołączono 1 twierdzenie buforowe (nr 1 w Skali) oraz 4 twierdzenia eksperymentalne (nr 26-29 w Skali). Badani otrzymali więc Skalę złożoną z 29 twierdzeń. W SPBiM twierdzeniami diagnostycznymi są itemy o numerach od 2 do 25. Wzór arkusza Skali Postaw „Być” i „Mieć”, zastosowanej w badaniach, dołączony jest do pracy jako aneks nr 1.

---

⁹ Celem wielokrotnych badań sondażowych było zbadanie wpływu różnych zmiennych (takich, jak: płeć, wiek, wykształcenie, typ wykształcenia, miejsce zamieszkania i stan cywilny) na wyniki SPBiM. Dodatkowym powodem przyjęcia takiej strategii było ograniczenie wpływu przypadkowości doboru próbki na wynik Skali Postaw „Być” i „Mieć”.

¹⁰ Analiza treściowa poszczególnych itemów ostatecznej wersji SPBiM wskazuje, że dominują wśród nich te, których przedmiotem są inni ludzie i stosunek do nich. Pojedyncze tylko twierdzenia dotyczą postawy człowieka względem wszechświata, przyrody i innych aspektów rzeczywistości. Jest to zgodne z sugestiami autorów zajmujących się problematyką „być” i „mieć”, zwłaszcza Marcela i Fromma. Podkreślali oni, że postawy „być” i „mieć”, mimo iż są formami ustosunkowania się człowieka do rzeczywistości jako całości w różnych jej aspektach, najpełniejsze odzwierciedlenie znajdują w stosunku człowieka do innych ludzi. W tej dziedzinie różnice między osobami o postawach „być” i „mieć” są też najbardziej widoczne i najbardziej znaczące (zob. Marcel 1984; Marcel 1986; Fromm 1989; por. Tarnowski 1986; Terlecki 1958). Dodatkowo trudność werbalnego ustosunkowania się do innych wymiarów rzeczywistości może sprawiać fakt, że jest to prawdopodobnie część ludzkiego doświadczenia niepodatna na werbalizację i częściowo nieuświadomiona (zob. Łukaszewski 1984 s. 209).

B. Wskaźniki wartości diagnostycznej Skali Postaw „Być” i „Mieć”

1. Standaryzacja i obiektywność

Dla spełnienia wymogów standaryzacji i obiektywności SPBiM została zaopatrzona w jasną instrukcję. Każdy badany otrzymał na piśmie instrukcję wraz z zestawem twierdzeń i siedmiostopniową skalą ocen do poszczególnego twierdzenia, za pomocą której miał wyrazić stopień zgodności własnych przekonań i zachowań z treścią danego twierdzenia. Oznaczenia cyfrowe zostały przypisane odpowiednio następującym kategoriom treściowym odpowiedzi:

- 1 – Zdecydowanie nie zgadzam się.
- 2 – Nie zgadzam się.
- 3 – Raczej nie zgadzam się.
- 4 – Nie mogę się zdecydować – nie mam osobistego zdania.
- 5 – Raczej zgadzam się.
- 6 – Zgadzam się.
- 7 – Zdecydowanie zgadzam się.

Odwrotne przyporządkowanie wartości cyfrowych tym kategoriom zastosowano w przypadku twierdzeń wskazujących bezpośrednio na postawę „mieć”. Są to twierdzenia o następujących numerach: 3, 4, 6, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25. Miarą oceny postawy konkretnej osoby jako postawy „być” lub „mieć” jest suma punktów skalowych poszczególnych twierdzeń z uwzględnieniem kierunku tych twierdzeń i związanego z nim sposobu liczenia. Maksymalny możliwy wynik – 168 punktów – wskazuje na maksymalne nasilenie postawy „być”. Najniższy możliwy wynik – 24 punkty – wskazuje na maksymalne nasilenie postawy „mieć”. Pomiędzy tymi wartościami znajduje się kontinuum postaw o różnym nasileniu orientacji „być” i „mieć”.

2. Trafność Skali Postaw „Być” i „Mieć”

Na podstawie oceny sędziów można przyjąć, że skala jest trafna fasadowo i wewnętrznie.

3. Rzetelność Skali Postaw „Być” i „Mieć”

Rzetelność SPBiM sprawdzono, rozumiejąc ją jako stałość wyników w czasie, za pomocą dwukrotnego badania „Skalą” tej samej grupy 81 studentów psychologii przy zachowaniu czternastodniowego odstępu czasu pomiędzy badaniami. Współczynnik korelacji (r Pearsona) dla całej skali wynosi $r_{tt} = 0,82^{11}$.

---

¹¹ Wyniki poszczególnych twierdzeń mieszczą się w przedziale 0,48-0,87. Rzetelność SPBiM sprawdzono obliczając również współczynnik zgodności wewnętrznej (α Cronbacha) dla każdego

Na podstawie powyższych wskaźników uznano Skalę Postaw „Być” i „Mieć” za wystarczająco trafną, rzetelną i homogeniczną¹², a więc użyteczną do stosowania w badaniach empirycznych.

IV. METODY DODATKOWE OPISU POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ”

Skala SPBiM zastosowana została do pomiaru kontinuum postaw „być” oraz „mieć” i jako metoda służąca do wyodrębnienia grup skrajnych w zakresie tego kontinuum. Dla głębszego i lepszego scharakteryzowania postaw „być” i „mieć” zastosowano inne metody¹³. Za ich pomocą dokonana zostanie charakterystyka następujących wymiarów postaw „być” i „mieć”:

- a) konotacyjnego znaczenia przypisywanego przedmiotowi postaw „być” i „mieć” w różnych jego aspektach;
- b) rozumienia wartości u osób o postawach „być” i „mieć”;
- c) preferencji wartości w poszczególnych grupach.

---

z dwóch badań grupy 81 studentów psychologii. Wartość tego współczynnika dla całej skali w pierwszym badaniu wynosi 0,83, w drugim 0,85. Również współczynnik równoważności międzypółkowej skali, obliczony według wzoru Spearmana-Browna na podstawie korelacji między parzystą i nieparzystą połową testu w oparciu o wyniki 262 osób, okazał się wystarczająco wysoki i wynosi 0,78.

¹² Za wystarczającą miarę homogeniczności uznano wartość współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej dla poszczególnych twierdzeń SPBiM (zob. Brzeziński 1984 s. 266).

¹³ Metody te nie służą weryfikacji żadnych uprzednich założeń ani przyjętych wcześniej hipotez, ale lepszemu i dokładniejszemu opisowi wewnętrznej struktury postaw „być” i „mieć” oraz różnic między tymi postawami. Przykładowo, wiadomo z teoretycznych rozważań, że w postawie „być” świat jest spostrzegany jako dobry, fascynujący, wymagający itd. Natomiast w postawie „mieć” jest odbierany jako mniej dobry, zagrażający, niewymagający. Ciekawość poznawcza skłania jednak do postawienia sobie pytania o to, które z wyżej przykładowo wymienionych cech są ważniejsze, które mniej ważne, w których z nich różnice między osobami o postawach „być” i „mieć” są bardzo wyraźne (na podstawie analiz statystycznych wskaźnikiem może być istotność różnic międzygrupowych), w których mniej wyraźne itp. Podobnie z teorii wiemy, jakie wartości są charakterystyczne raczej dla postawy „być”, jakie dla „mieć”. Nie wiemy jednak jak wygląda, na przykład, ich hierarchia, która wartość jest dominująca itd. Ponadto ciekawość poznawcza motywuje do poszukania odpowiedzi, na poziomie empirycznym, na pytanie o to, czy ludzie o postawach „być” i „mieć” różnie rozumieją te same wartości, czy też nie. Opisane poniżej metody zostały skonstruowane właśnie w celu umożliwienia podjęcia próby opisu i charakterystyki postaw „być” i „mieć” pod tym kątem. Tego rodzaju strategię badawczą stosowano już w psychologii (zob. Jaworski 1989) i zawsze stanowiła ona źródło ubogacenia psychologicznego opisu i interpretacji różnych zjawisk na podstawie uzyskanych tą drogą danych empirycznych.

A. *Dyferencjał Semantyczny (DS)*

Dla badania konotacyjnego znaczenia pojęć i ich przedmiotów Osgood skonstruował dyferencjał semantyczny (Osgood 1952; zob. Hilgard 1967 s. 504). Technikę dyferencjału semantycznego zastosowano w niniejszej pracy dla badania konotacyjnego znaczenia różnych aspektów rzeczywistości jako przedmiotu postaw „być” i „mieć”¹⁴. Znaczenie konotacyjne towarzyszy zwykle denotacyjnemu, zabarwia je emocjonalnie, a przez to wyraża ono pewną ocenę i preferencję; dlatego osoby różnią się bardzo między sobą znaczeniem konotacyjnym przypisywanym danemu pojęciu i jego przedmiotowi (zob. Król 1989 s. 89). Należy jednak pamiętać, że osoby z grupy dostatecznie jednorodnej przypisują podobne znaczenie konotacyjne danemu pojęciu i jego desygnatowi (zob. Hilgard 1967 s. 504). Znaczenie konotacyjne, chociaż trudniejsze do analizy, jest bardziej niż znaczenie denotacyjne interesujące poznawczo i psychologicznie (Hilgard 1967 s. 504).

Do dyferencjału włączono 12 skal o biegunach złożonych z przeciwstawnych określeń¹⁵. Test złożony z 6 dyferencjałów służy tylko do głębszej i dokładniejszej charakterystyki osób o postawach „być” i „mieć”; dlatego zrezygnowano z podjęcia innych działań zmierzających do zbadania jego trafności i rzetelności, tym bardziej, że na podstawie wielu dotychczasowych badań

---

¹⁴ Dyferencjał semantyczny wydaje się bowiem dobrym narzędziem dla głębszej psychologicznej charakterystyki postaw „być” i „mieć”, zwłaszcza funkcjonującego u osób o różnych postawach konotacyjnego znaczenia przypisywanego rzeczywistości w różnych jej aspektach.

¹⁵ Wcześniej po konsultacji i ocenie przez 15 sędziów (uczestnicy seminarium doktoranckiego z psychologii społecznej i psychologii religii oraz studenci psychologii) wyodrębniono zestaw 18 dwubiegunowych skal służących do badania konotacyjnego znaczenia różnych aspektów rzeczywistości. Za pomocą tego zestawu skal przeprowadzono badania sondażowe na grupie 85 osób (46 kobiet i 39 mężczyzn) prosząc o ustosunkowanie się (w oparciu o ten zestaw skal) do wszechświata, przyrody, przyszłości, nieuniknionego cierpienia, innych ludzi i własnej osoby. W wyniku tych badań usunięto 6 skal, które nie różnicowały w sposób statystycznie istotny osób ze skrajnych grup lub różnicowały je tylko w niektórych wymiarach. Jako kryterium przydatności danej skali do badań przyjęto fakt różnicowania przez nią w sposób istotny statystycznie osób ze skrajnych grup w przynajmniej 4 (na ogólną liczbę 6) aspektach rzeczywistości. Dodatkowe kryterium stanowiła konieczność spełnienia przez daną skalę wymogu nieróżnicowania w sposób statystycznie istotny kobiet i mężczyzn. Zdecydowana większość skal spełniła to kryterium całkowicie. 6 skal (różnicujących w sposób istotny statystycznie osoby ze skrajnych grup) różnicowało w sposób istotny statystycznie kobiety i mężczyzn, nie częściej jednak niż tylko w 2 (na 6 możliwych) przypadkach. Skala „ważny–nieważny” różnicowała w sposób istotny statystycznie kobiety i mężczyzn w ocenie „Przyrody” i własnej osoby (p. u. odpowiednio: 0,014 i 0,043); skala „zbędny–potrzebny” w odniesieniu do „Jestem” (p. u.=0,004); skala „wrogi–przyjazny” w odniesieniu do „Jestem” (p. u.=0,005); skala „optymistyczny–pesymistyczny” w ocenie innych ludzi (p. u.=0,02); skala „uwrażliwiający–znieczulający” w ocenie przyrody (p. u.=0,02) i skala „przypadkowy–konieczny” w odniesieniu do pojęcia „Przyroda” (p. u.=0,02).

empirycznych, prowadzonych w wielu dziedzinach wiedzy z zastosowaniem dyferencjału, stwierdzono, że jest to narzędzie trafne i rzetelne (zob. Prężyna 1977 s. 51-52). Test złożony z 6 dyferencjałów (DS) dołączono do pracy jako aneks nr 2.

B. *Test Rozumienia Wartości (RW)*

Jak wynika z analizy literatury, zwłaszcza psychologicznej i socjologicznej, istnieje ścisły związek między postawami i wartościami (zob. np. Prężyna 1977; Marody 1976; Nowak 1973; Oleś 1989). Dla zbadania związku postaw „być” i „mieć” z wartościami skonstruowano dwie metody: **Test Rozumienia Wartości (RW)** i **Test Preferencji Wartości (PW)**. Na podstawie literatury dotyczącej postaw „być” i „mieć” wyodrębniono zespół 6 wartości istotnych dla człowieka w aspekcie przyjmowanej przez niego postawy wobec rzeczywistości („być” albo „mieć”).

Wartość jest tu rozumiana jako pewien wymiar rzeczywistości jako całości (i własnej w niej osoby) spostrzegany przez daną osobę jako szczególnie ważny i motywujący oraz stanowiący źródło celów życiowo ważnych. Tak zdefiniowane wartości tworzą prawdopodobnie pewną hierarchię oraz są rozmaicie rozumiane przez ludzi: inaczej przez osoby o postawie „być” i inaczej przez osoby zorientowane na „mieć”. W Teście Rozumienia Wartości zdefiniowano w podwójny sposób 3 wartości uznane na podstawie literatury za charakterystyczne i dominujące w postawie „być”, a mniej ważne w postawie „mieć” i 3 wartości dominujące w postawie „mieć”, a mniejszą rolę odgrywające w postawie „być”. Jedną z definicji każdej z wartości jest definicją typu „być”, drugą definicją typu „mieć”. Zarówno dobór wartości, jak i sposób ich definiowania oraz same definicje poddano ocenie 15 sędziów (uczestnicy seminarium doktoranckiego z psychologii społecznej i psychologii religii oraz studenci psychologii i filozofii). Nie przeprowadzono badań sondażowych za pomocą tego testu.

C. *Test Preferencji Wartości (PW)*

W Teście Preferencji Wartości badani mają za zadanie wybrać 3 najważniejsze – ich zdaniem – (z 6 uprzednio zdefiniowanych w Teście Rozumienia Wartości) wartości z zaznaczeniem, która wartość jest dla nich najważniejsza, która druga co do ważności i która trzecia pod względem ważności. Test Preferencji Wartości został poddany ocenie 15 sędziów (tych samych, którzy oceniali Test Rozumienia Wartości); nie przeprowadzono natomiast z jego zastosowaniem badań sondażowych.

Test Rozumienia Wartości został dołączony do pracy jako aneks nr 3, a Test Preferencji Wartości jako aneks nr 4.

V. BADANA POPULACJA

A. Organizacja badań

W celu ujednoczenia próbki badanymi objęto osoby w wieku 20-45 lat z wykształceniem przynajmniej średnim. Ponadto były to osoby pracujące i żyjące w związku małżeńskim, a poza tym mieszkające w dużych (powyżej 100 tysięcy mieszkańców) miastach¹⁶.

Badania przeprowadzono w okresie od początku lutego do końca maja 1992 roku, głównie w Gdańsku, w Lublinie i w Krakowie. Rozprowadzono 330 zestawów testów. Z powrotem otrzymano 318. Ostatecznie do dalszych analiz i obliczeń dopuszczono wyniki badań 262 osób.

B. Charakterystyka badanych osób

1. Płeć badanych osób

Przebadano ogółem 262 osoby. Wśród nich 131 osób (50%) stanowią mężczyźni i 131 osób (50%) to kobiety.

---

¹⁶ Na sformułowanie i przyjęcie takich kryteriów biograficznych badanych osób decydujący wpływ miały wyniki badań sondażowych. Stwierdzono w nich na przykład, że bardzo istotny wpływ na wyniki w Skali Postaw „Być” i „Mieć” ma stan cywilny badanych osób. Zdecydowanie najwyższe wyniki uzyskują osoby wolne, a najniższe (i statystycznie istotnie niższe) od pozostałych osób uzyskują osoby rozwiedzione i żyjące w drugim związku małżeńskim. Należy przypuszczać, że także osoby bezrobotne inaczej niż osoby pracujące oceniałyby swoją postawę wobec rzeczywistości i byłoby to w dużym stopniu uwarunkowane ich sytuacją życiową. Określając w taki a nie inny sposób kryterium wieku respondentów kierowano się tym, by badanymi objąć osoby już w miarę psychicznie dojrzałe i samodzielne, znające realia życia. Nie bez znaczenia był tu też fakt, że jest to okres życia człowieka bardzo ciekawy i twórczy, a jak dotąd poświęcono osobom w tym przedziale wiekowym stosunkowo mało badań empirycznych (zob. na ten temat np. Łukaszewski 1984 s. 376). Ponadto przy określaniu tych kryteriów kierowano się faktem (oczywistym w świetle przeglądu literatury i wstępnych badań empirycznych), że postawy „być” i „mieć”, jako podstawowe formy ustosunkowania się człowieka wobec rzeczywistości jako całości i w różnych jej aspektach, ujawniają się w pełny sposób dopiero w sytuacji konfrontacji z życiowymi problemami, „zmagania się z rzeczywistością”, brania odpowiedzialności za siebie i za innych. Dopiero w takiej sytuacji człowiek odpowiedzialnie (a nie życzeniowo) może określić, jaki jest jego stosunek do rzeczywistości.

2. Wiek badanych osób

Dane dotyczące wieku badanych przedstawia tabela nr 1.

Tabela 1. Wiek badanych osób.

Wiek badanych	Mężczyźni		Kobiety		Razem	
	N	%	N	%	N	%
20 – 25	9	6,87	14	10,69	23	8,78
26 – 30	27	20,61	23	17,56	50	19,08
31 – 35	30	22,9	33	25,19	63	24,05
36 – 40	47	35,88	42	32,06	89	33,97
41 – 45	18	13,74	19	14,5	37	14,12
Razem	131	100,00	131	100,00	262	100,00

Najliczniej w przeprowadzonych badaniach reprezentowane były (zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn) osoby w wieku 36–40 lat (89 osób). Następną pod względem liczebności grupę stanowią osoby w wieku 31–35 lat. Razem obie te grupy liczą 152 osoby. Najmniej liczną (zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn) grupę stanowią osoby w wieku 20–25 lat. Grupa ta liczy 23 osoby.

Średnia wieku badanych osób wynosi 34,3 lat (mężczyźni 34,7; kobiety 33,9).

3. Wykształcenie osób badanych

W badaniach brały udział osoby z wykształceniem co najmniej średnim¹⁷.

Wśród badanych osób dominują osoby z wykształceniem średnim. Stanowią one ponad 83% całej próbki (219 osób).

VI. POSTAWY „BYĆ” I „MIEĆ” WSZYSTKICH BADANYCH OSÓB

W celu pomiaru postawy badanych osób wobec świata zastosowano w badaniach Skalę Postaw „Być” i „Mieć”. W badaniu empirycznym najniższy uzyskany wynik wyniósł 33 punkty, a najwyższy 155 punktów. Liczbowy i procentowy rozkład wyników osób badanych uzyskanych w Skali Postaw „Być” i „Mieć” przedstawia tabela nr 2.

¹⁷ Przez „średnie wykształcenie” rozumie się w pracy także wykształcenie zasadnicze zawodowe.

Tabela 2. Liczba badanych osób
w poszczególnych przedziałach Skali Postaw „Być” i „Mieć”.

Wyniki	Mężczyźni		Kobiety		Razem	
	N	%	N	%	N	%
24 – 48	1	0,76	1	0,76	2	0,76
49 – 72	2	1,53	1	0,76	3	1,14
73 – 96	33	25,19	31	23,67	64	24,43
97 – 120	66	50,39	69	52,67	135	51,53
121 – 144	28	21,37	25	19,09	53	20,23
145 – 168	1	0,76	4	3,05	5	1,91
Razem	131	100,00	131	100,00	262	100,00

Jak wynika z danych zawartych w powyższej tabeli najliczniejsza (51,53% liczebności próbki) grupa badanych znalazła się w przedziale 97-120 punktów surowych (4,1-5 punktów na siedmiostopniowej skali). Rozkład wyników zbliżony jest do krzywej normalnej (jest skośnoujemny).

Tabela 3. Dane statystyczne dotyczące wyników uzyskanych
w SPBiM (N=262 osoby).

Płeć	M	s	Q ₁	Me	Q ₃
Mężczyźni	105,82	17,08	96	105	117
Kobiety	107,56	17,07	96	107	119
Razem	106,69	17,07	96	106	119

W tabeli nr 3 podano podstawowe dane statystyczne dotyczące uzyskanych wyników: średnią (M), odchylenie standardowe (s), kwartył pierwszy (Q₁), medianę (Me) i kwartył trzeci (Q₃).

Różnice w wynikach kobiet i mężczyzn są nieistotne statystycznie.

VII. WYODRĘBNIENIE GRUP SKRAJNYCH W ZAKRESIE KONTINUUM „BYĆ” I „MIEĆ” I ICH CHARAKTERYSTYKA BIOGRAFICZNA

A. Kryteria wyodrębnienia grup

W badaniach nie uzyskano rozkładu normalnego wyników. Dlatego jako podstawę wyodrębnienia grup o zróżnicowanych postawach wobec rzeczywistości¹⁸ przyjęto odchylenie ćwiartkowe. Dla określenia charakteru (prostoliniowy czy nie) i kierunku zależności między badanymi zmiennymi postanowiono wyodrębnić obok grup skrajnych także grupę środkową, do której zaliczono osoby, które uzyskały wyniki najbliższe średniej empirycznej wszystkich badanych osób. Osoby, które uzyskały wyniki mieszczące się poniżej pierwszego kwartyła ($Q_1=96$), stanowią grupę „mieć” (M); osoby, które uzyskały wyniki powyżej trzeciego kwartyła ($Q_3=119$) tworzą grupę „być” (B). Osoby, które uzyskały wyniki najbliższe średniej empirycznej, stanowią grupę „mieć-być” (M-B). Liczebność wszystkich grup została ograniczona do 50 osób w każdej z nich (po 25 mężczyzn i 25 kobiet). Stosując ten zabieg kierowano się dążeniem do wyrównania grup pod względem zmiennych płci, wieku i wykształcenia.

Średnie wyniki uzyskane w Skali Postaw „Być” i „Mieć” w wyodrębnionych grupach i podgrupach kobiet i mężczyzn zostały przedstawione w tabeli nr 4.

B. Charakterystyka biograficzna wyodrębnionych grup

1. Płeć

W każdej grupie znajduje się po 25 kobiet i 25 mężczyzn.

2. Wiek

Dane dotyczące wieku osób należących do poszczególnych grup zostały podane w tabeli 5.

Największa liczebność w każdej z badanych grup występuje w przedziale wiekowym 36-40 lat, najmniejsza zaś w przedziale wiekowym 20-25 lat. Reprezentacja przedziałów wiekowych w poszczególnych grupach jest umiarkowanie wyrównana.

Grupy są też wyrównane, jak wynika z danych zawartych w tabeli nr 5 pod względem średniej wieku.

---

¹⁸ Dla uniknięcia monotonii językowej i pojęciowej w dalszej części pracy używać się będzie zamiennie określeń „rzeczywistość”, „rzeczywistość jako całość” oraz „świat”.

3. Wykształcenie

Tabela 4. Wyniki średnie (M) i odchylenia standardowe (s) uzyskane w SPBiM w wyodrębnionych grupach M, M-B i B.

Grupy	Płeć	M	s
M	Mężczyźni	82,56	12,67
	Kobiety	84,40	11,84
	Razem	83,48	12,30
M-B	Mężczyźni	107,92	2,12
	Kobiety	107,92	2,42
	Razem	107,92	2,27
B	Mężczyźni	129,84	6,72
	Kobiety	131,48	8,21
	Razem	130,66	7,54

Najwięcej osób z wyższym wykształceniem (zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn) znalazło się w grupie B (11 osób; w grupie M-B 6 osób), najmniej zaś w grupie M. Pomimo tych różnic można uznać, że pod względem wykształcenia grupy są względnie podobne.

Tabela 5. Średnia (M) i odchylenie standardowe (s) wieku w poszczególnych grupach.

Płeć	Grupa					
	M		M-B		B	
	M	s	M	s	M	s
M	34,48	4,73	35,60	5,72	33,56	5,98
K	35,24	6,81	34,16	4,59	34,28	6,07
Razem	34,86	5,82	34,88	5,18	33,92	5,97

VIII. OBRAZ POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ” W WYODRĘBNIONYCH GRUPACH

Na podstawie przyjętych w pracy definicji postaw „być” i „mieć” można uznać, że grupa B jest grupą o postawie najpełniejszego poczucia jedności z rzeczywistością w różnych jej aspektach, czemu towarzyszy wzrastające

poczucie własnej tożsamości. Grupa M jest grupą charakteryzującą się egocentryczną postawą wobec rzeczywistości z obecną w niej tendencją do absolutyzowania różnicy między światem i własną osobą. Przyjmuje się, że grupa środkowa M–B jest grupą, w której znalazły się osoby o niezdecydowanej postawie wobec rzeczywistości.

A. Konotacyjne znaczenie poszczególnych aspektów przedmiotu postaw „być” i „mieć”

Poniżej zostanie omówione znaczenie konotacyjne, jakie osoby z wyodrębnionych grup nadają przedmiotowi postaw „być” i „mieć”; przedmiot ten analizowany jest w sześciu jego aspektach: wszechświat, przyroda, przyszłość, nieuniknione cierpienie, inni ludzie i własna osoba. Średnie wyniki (M) poszczególnych grup oraz odchylenia standardowe wyników (s) zostały podane w aneksie nr 5 ABCDEF.

1. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Wszechświat” w wyodrębnionych grupach

Wyniki porównania grup w zakresie funkcjonującego w nich konotacyjnego znaczenia pojęcia „Wszechświat” przedstawia wykres nr 1.

Na podstawie danych zawartych na wykresie nr 1 stwierdzamy, że grupy B i M różnią się w sposób istotny statystycznie¹⁹ w aż 8 skalach dyferencjału semantycznego określającego konotacyjne znaczenie pojęcia „Wszechświat”. Osoby z grupy B w sposób wyraźnie wyższy oceniają wszechświat jako ważny i konieczny (najwyższe wyniki tej grupy w skalach nr 3 i 12), dobry, wymagający, przyjazny, optymistyczny, bezpieczny i uwrażliwiający. Osoby z grupy M spostrzegają wszechświat jako znieczulający (skala nr 8) i niebezpieczny (najniższy wynik tej grupy w skali nr 6). W tym kontekście podobne doświadczenie świata jako „bogatego” w grupach B i M ma zupełnie inny psychologicznie charakter. Dla osób z grupy B bogactwo wszechświata jest motywujące w kierunku doświadczenia go jako dobrego, przyciągającego, uwrażliwiającego, i wymagającego. Dla osób z grupy M to bogactwo jest kojarzone z poczuciem zagrożenia i obehwładnienia ogromem wszechświata. Wskazują na to wyniki grupy M na skalach „bezpieczny–niebezpieczny” i „uwrażliwiający–znieczulający”.

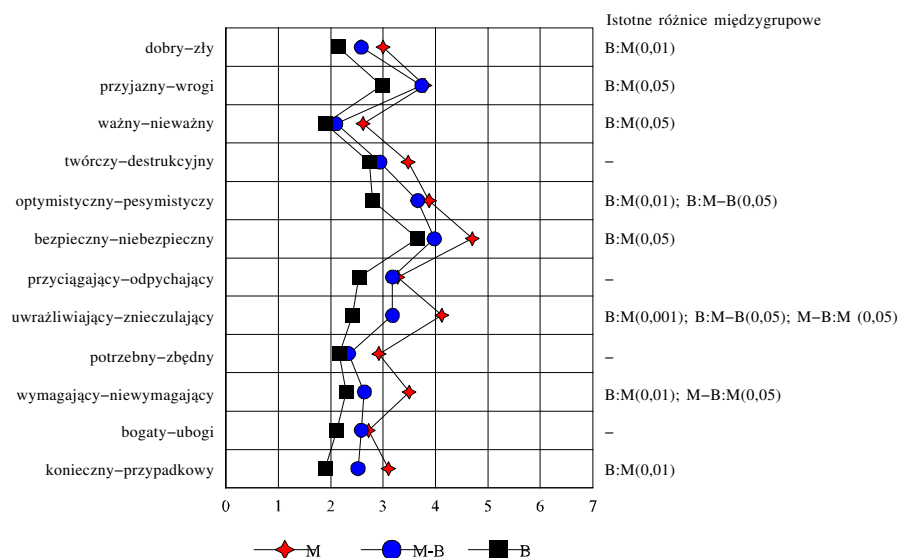
Osoby z grupy M–B spostrzegają wszechświat w porównaniu z grupą B jako mniej optymistyczny i mniej uwrażliwiający. W porównaniu z grupą M osoby

---

¹⁹ Dalej podnosić się będzie tylko różnice statystycznie istotne (chyba, że wyraźnie będzie inaczej zaznaczone); dla uproszczenia tekstu najczęściej pomijać się już będzie uwagę: „różnica statystycznie istotna”.

z grupy M–B spostrzegają wszechświat jako bardziej uwrażliwiający i bardziej wymagający.

Wykres 1. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Wszechświat” w grupach M, B–M i B oraz istotność różnic międzygrupowych (MANOVA: $F=9,92$; $p<0,000$)

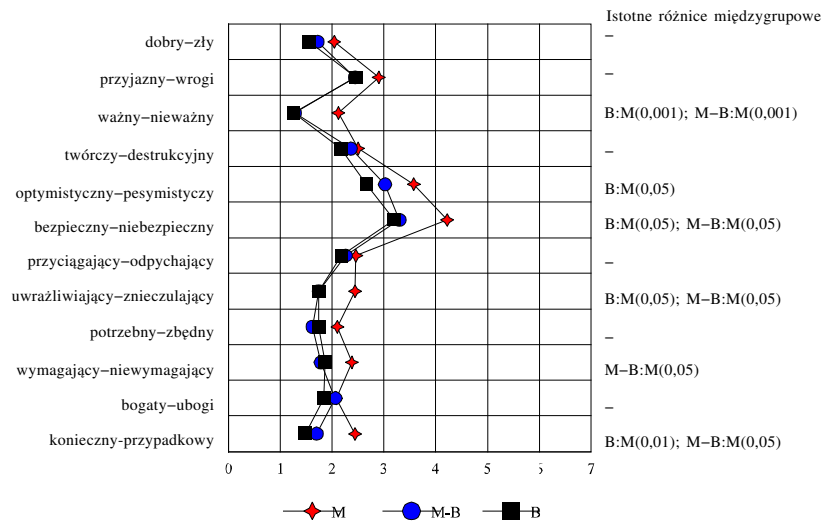
2. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyroda”

Wyniki grup M, M–B i B dotyczące konotacyjnego znaczenia pojęcia „Przyroda” przedstawia wykres nr 2.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że osoby z grupy M spostrzegają przyrodę jako raczej niebezpieczną (średnia grupy M jest bliższa bieguna „niebezpieczna” skali nr 6). To może wskazywać na ważny mechanizm psychologiczny (redukcja poczucia zagrożenia) działań osób z grupy M i częściowo wyjaśniać fakt spostrzegania przez nie przyrody w sposób wyraźnie inny – bardziej „negatywny” – od grup M–B i B. Należy zaakcentować, że kierunek zmian obrazu konotacyjnego „Przyrody” jest raczej prostoliniowy²⁰.

²⁰ Najbliżej bieguna „pozytywnego” skal znajduje się średnia grupy B, najdalej grupy M, chociaż tendencja ta jest mniej wyraźna niż w przypadku pojęcia „Wszechświat”. W 3 skalach (skale nr 2; 9 i 10) średnia grupy M–B jest bliższa (różnice nieistotne statystycznie) bieguna „pozytywnego” niż średnia grupy B; w jednym przypadku (skala nr 8) średnie grup M–B i B mają tę samą wartość.

Wykres 2. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyroda” w grupach M, M-B i B oraz istotność różnic międzygrupowych (MANOVA: $F=5,52$; $p<(0,005)$).

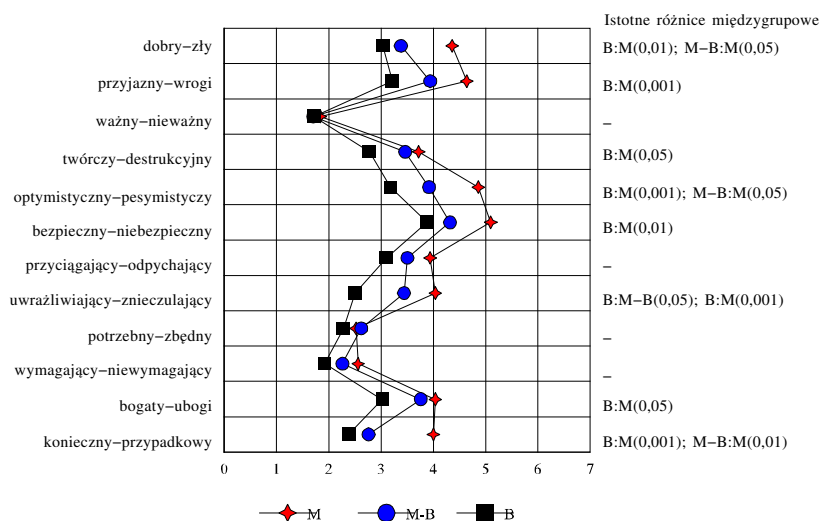
3. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyszłość”

Na wykresie nr 3 zostały przedstawione wyniki wyodrębnionych grup w zakresie przeżywanego przez nie konotacyjnego znaczenia pojęcia „Przyszłość”.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że aż w 6 skalach (skale nr 1, 2, 5, 6, 8 i 11) średnie wyniki grupy M są zdecydowanie bliżej bieguna „negatywnego” niż „pozytywnego” skali. Osoby te spostrzegają przyszłość przede wszystkim jako niebezpieczną (skala nr 6), raczej złą, wrogą, pesymistyczną, znieczulającą i ubogą. Wydaje się, że przy takim spostrzeganiu przyszłości postawa wobec niej zdominowana jest przez poczucie zagrożenia, braku perspektyw, poczucie „sparaliżowania” i niemożności zmiany sytuacji oraz przez dążenie do zredukowania i wyeliminowania tych doznań.

Osoby z grupy (zwłaszcza) B przeciwnie; spostrzegając przyszłość jako dobrą, przyjazną, optymistyczną, bezpieczną, uciążliwą i bogatą, odczuwają „zaproszenie” do zaangażowania, do bycia twórczymi i aktywnymi, a przy tym odpowiedzialnymi, liczącymi się z pewnymi wymaganiami i prawami przyszłości (skala nr 10: „wymagający-niewymagający”).

Wykres 3. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyszłość” oraz istotność różnic między grupami M, M-B i B (MANOVA: $F=12,81$; $p(0,000)$)

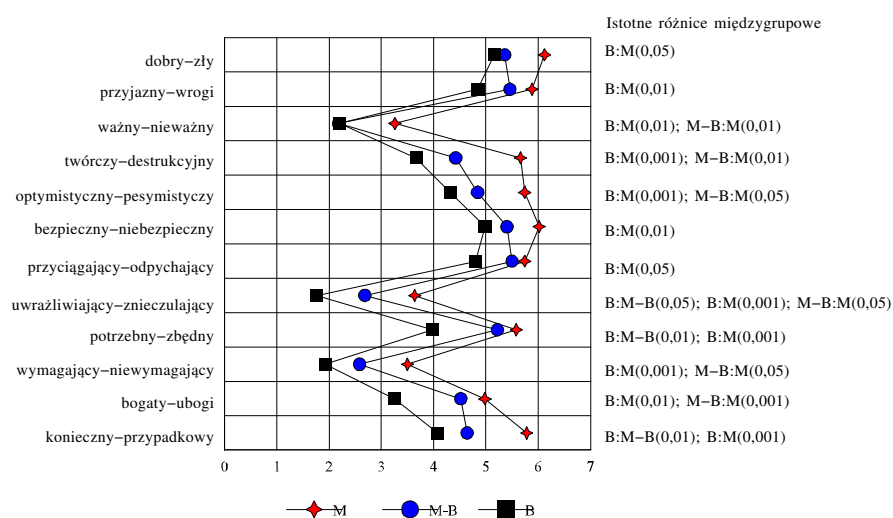
4. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Nieuniknione cierpienie”

Dane dotyczące konotacyjnego znaczenia pojęcia „Nieuniknione cierpienie” przedstawione zostały na wykresie nr 4.

Osoby z grupy B spostrzegają nieuniknione cierpienie, w przeciwieństwie do osób należących do grupy M, jako mniej złe, mniej wrogie, ważniejsze, raczej twórcze, mniej pesymistyczne, mniej niebezpieczne, mniej odpychające, bardziej uwrażliwiające, raczej potrzebne, bardziej wymagające, raczej bogate i mniej przypadkowe.

Także w porównaniu z grupą M-B osoby z grupy B spostrzegają nieuniknione cierpienie jako bardziej uwrażliwiające, raczej potrzebne i bardziej konieczne.

Warto zwrócić uwagę, że prawie wszystkie średnie wyniki różnych grup znajdują się bliżej „negatywnego” bieguna skal. Wyjątek stanowi grupa B, która w 3 skalach (skale nr 4: „twórczy-destrukcyjny”, nr 9: „potrzebny-zbędny” i nr 11: „bogaty-ubogi”) uzyskała średnie wyniki znajdujące się bliżej „pozytywnego” bieguna. Ma to bardzo ważne znaczenie interpretacyjne. Postawę grupy B wobec nieuniknionego cierpienia można zinterpretować jako postawę trudnej, wymagającej wysiłku i zaangażowania akceptacji, pozytywnego i twórczego ustosunkowania się do niego.

Wykres 4. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Nieuniknione cierpienie” oraz istotność różnic międzygrupowych (MANOVA: $F=29,83$; $p(0,000)$)

Postawę grup M-B i (zwłaszcza) M można zinterpretować jako postawę odrzucenia i buntu wobec rzeczywistości w tym jej wymiarze. A zatem tylko z wyraźnie zaznaczoną postawą „być” (grupa B) wiąże się bardziej pozytywny stosunek do cierpienia.

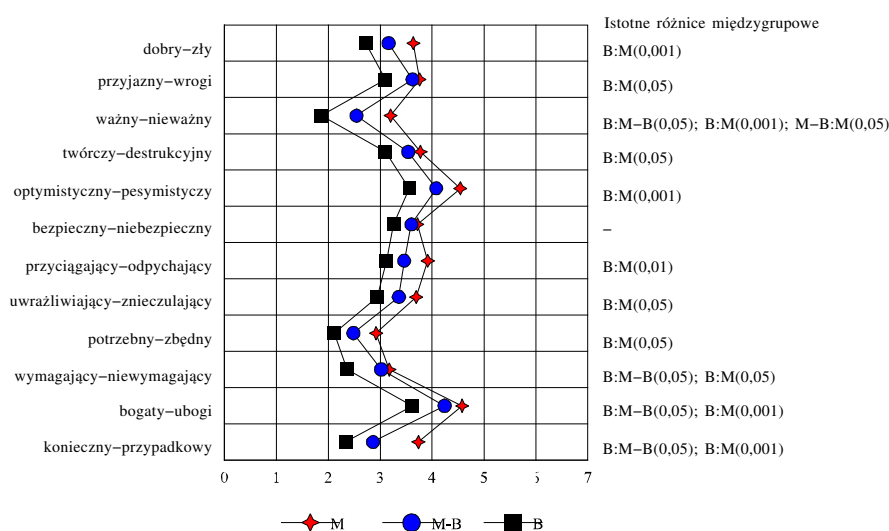
5. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Inni ludzie”

Wyniki poszczególnych grup w zakresie konotacyjnego znaczenia pojęcia „Inni ludzie” oraz różnice międzygrupowe przedstawia wykres nr 5.

Osoby z grupy B oceniają innych ludzi zdecydowanie bardziej „pozytywnie” niż grupa M. Inni ludzie są dla grupy B lepsi, przyjaźniejsi, ważniejsi, bardziej twórczy, optymistyczni (dla grupy M raczej pesymistyczni), bardziej przyciągający, uwrażliwiający, bardziej potrzebni, bardziej wymagający, bogaci (dla grupy M raczej ubodzy) i bardziej konieczni.

Wydaje się, że te różnice nie tylko ilościowe, ale i jakościowe wskazują na to, że ich przyczyną jest różna percepcja rzeczywistości u osób o różnym względem niej nastawieniu. Prawdopodobnie osoby z grupy »B« spostrzegają, w przeciwieństwie do osób z grup M-B i M, rzeczywistość jako bogatszą, wielowymiarową, a przez to jako także bardziej optymistyczną, lepszą, chociaż także bardziej wymagającą i skłaniającą do bycia odpowiedzialnym. Tak też spostrzegają innych ludzi.

Wykres 5. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Inni ludzie” oraz istotność różnic międzygrupowych (MANOVA: $F=19,90$; $p<0,000$).

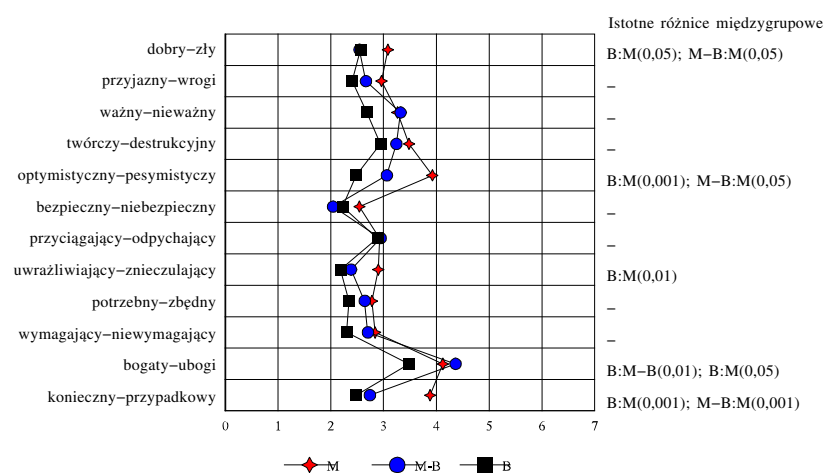
6. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Jestem”

Dane dotyczące znaczenia konotacyjnego pojęcia „Jestem” przedstawione zostały na wykresie nr 6.

W skali nr 11 („bogaty-ubogi”) osoby z grupy B oceniają siebie jako „bogate” (średni wynik tej grupy znajduje się bliżej bieguna „bogaty”); osoby z pozostałych grup uważają się za osoby „ubogie” (średnie wyniki tych grup znajdują się po stronie krańca „ubogi” skali). Można to interpretować dwojako. Z jednej strony osoby z grupy B mogą oceniać swoją osobowość jako „bogata”, albo też wobec mniejszego przywiązania do wartości materialnych (prawdopodobnie, jak wynika z rozważań teoretycznych) swoją sytuację materialną (prawdopodobnie porównywalną z innymi grupami) uważają za względnie dobrą. Osoby z obu pozostałych grup przeciwnie, doświadczając pewnego zafascynowania ogromem rzeczywistości, mogą czuć się wobec niego kimś bardzo ubogim, albo też swój status materialny uważają za wskaźnik ubóstwa. W obu przypadkach (przy dwojakim interpretowaniu znaczenia skali „bogaty-ubogi”) można mówić o współzależności typu postawy wobec rzeczywistości i oceny siebie na tej skali. Ujawnione tu różnice jakościowe uprawomocniają przypuszczenie, że osoby z grupy B, czując się osobami „bogatymi”, doświadczają rzeczywistości bardziej „pozytywnie”, nie boją się jej, są bardziej optymistyczne, ważniejsze, czują się bardziej konieczne, czują się bezpieczniej niż inni, są bardziej od siebie wymagające. Osoby z grupy M-B, i zwłaszcza, z gru-

py M czując się „ubogimi” prawdopodobnie traktują rzeczywistość jako zagrażającą ich „stanowi posiadania”, a z drugiej strony jako coś, co należy „zdobywać”, opanować, uczynić „swoim”. Dlatego mają poczucie większej przypadkowości własnego istnienia, czują się mniej ważne i optymistyczne, ale z drugiej strony (przy nastawieniu na „zdobywanie”) mają porównywalne z grupą B poczucie bycia twórczymi, konieczności bycia wymagającymi, przyjaznymi i przyciągającymi.

Wykres 6. Konotacyjne znaczenie pojęcia „Jestem” oraz istotność różnic międzygrupowych (MANOVA: $F=9,74$; $p(0,000)$).

Na zakończenie warto zwrócić uwagę, że różnice międzygrupowe w zakresie konotacyjnego znaczenia pojęcia „Jestem” są stosunkowo najmniejsze w stosunku do różnic międzygrupowych dotyczących konotacyjnego znaczenia innych pojęć. Jest to prawdopodobnie spowodowane ujawniającym się tu funkcjonowaniem mechanizmów obronnych oraz faktem, że działania człowieka są bardzo często nastawione na obronę obrazu własnej osoby, zwłaszcza wtedy gdy jest on zagrożony (zob. np. Reykowski 1986 s. 100, 135, 352-355, 369; Siek 1986 s. 287-292; Grzegołowska-Klarkowska 1989). Mogą to być działania, za którymi stoją różne czynniki motywacyjne, ale prowadzą one do wytworzenia znaczeń konotacyjnych pojęcia „Jestem” stosunkowo mało (w porównaniu z różnicami w zakresie konotacyjnych znaczeń innych pojęć) różniących się od siebie.

Na podstawie wyników uzyskanych w dyferencjałach badających konotacyjne znaczenie 6 aspektów rzeczywistości jako przedmiotu postaw „być” i „mieć” należy stwierdzić, że w wyodrębnionych grupach funkcjonują różne znaczenia konotacyjne poszczególnych aspektów przedmiotu postaw „być” i „mieć”. Tak więc można stwierdzić, że najbardziej nas interesujące grupy B i M mają istotnie różne pojęcia konotacyjne rzeczywistości tak co do poszczególnych jej aspektów, jak i wymiarów je porównujących. Ogólnie można powiedzieć, że w grupie B przedmiot postawy w 6 jego aspektach (szczególnie w 4: nieuniknione cierpienie, inni ludzie, wszechświat i przyszłość) jest spostrzegany jako wyraźnie lepszy, bardziej optymistyczny, bardziej uwrażliwiający, bardziej konieczny (mniej przypadkowy), ważniejszy i bezpieczniejszy niż w grupie M. Odwołując się do teoretycznych rozważań można jeszcze wskazać, że znaczenia konotacyjne rzeczywistości są szczególnie wyraźnie odmienne w tych jej aspektach, które są pełne tajemnicy, w pewnym sensie nieodgadnione, trudne do pojęciowego uchwycenia i technicznego zapanowania nad nimi. Dotyczy to następujących aspektów rzeczywistości: wszechświat, przyszłość, nieuniknione cierpienie i inni ludzie. W pozostałych omawianych aspektach (przyroda i własna osoba) człowiek ma raczej, względnie niezależnie od typu postawy wobec rzeczywistości, poczucie kontroli i panowania, pewnej władzy nad rzeczywistością. To wskazuje wyraźnie na sygnalizowane przez różnych autorów (zwłaszcza Marcela i Fromma) znaczenie elementu tajemnicy w rzeczywistości jako tego, który decydująco wpływa na zróżnicowanie postaw wobec niej; jednych (osoby o postawie „być”) tajemnica pociąga, fascynuje i zadziwia, dla innych (osoby zorientowane na „mieć”) jest ona elementem zagrażającym, wprowadzającym czynnik niepewności i zagubienia. Dlatego osoby o postawie „mieć” dążą do panowania nad rzeczywistością, wyeliminowania czynnika tajemnicy lub zignorowania go; chcą „sproblematyzować” (Marcel) tajemnicę, uczynić ją kontrolowalną i przewidywalną.

Reasumując można stwierdzić, że w grupach M i B funkcjonują jednolite, zwarte, bardzo przy tym od siebie odmienne konotacyjne znaczenia rzeczywistości w różnych jej aspektach. Konotacyjne znaczenia poszczególnych aspektów rzeczywistości, funkcjonujące w grupie M–B, są bardzo różne. Pewne jej wymiary są podobne do znaczeń konotacyjnych grupy M, inne do tych z grupy B. Można przypuszczać, że obraz rzeczywistości, funkcjonujący w grupie M–B, jest niejednorodny, rozproszony, zawierający różne sprzeczne elementy.

Należy też zwrócić uwagę, że istnieje prostoliniowa współzależność obrazu rzeczywistości w różnych jej aspektach i kontinuum postawy wobec niej. Wskazuje na to układ ocen poszczególnych pojęć w kolejnych grupach wyodrębnionych z kontinuum skali SPBiM.

IX. ROZUMIENIE WARTOŚCI

Kolejno zostaną omówione i zinterpretowane różnice międzygrupowe w zakresie rozumienia wartości: nadzieja, przyjemność, doskonalenie siebie, dobrobyt materialny, sukces i miłość²¹.

A. Rozumienie wartości „Nadzieja”

Dane dotyczące różnic w rozumieniu wartości „Nadzieja” zawiera tabela nr 6²².

Tabela 6. Rozumienie wartości „Nadzieja” w grupach M, M–B i B.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M–B	B			
Ilość wyborów						
„mieć” (a)		29	13	42	9,236	0,002
„być” (b)		21	37	58		
Razem		50	50	100		
„mieć” (a)	30		13	43	10,444	0,001
„być” (b)	20		37	57		
Razem	50		50	100		
„mieć” (a)	30	29		59	0,000	n. i.
„być” (b)	20	21		41		
Razem	50	50		100		

W porównaniu 3 grup jednocześnie $\chi^2=14,583$; $df=2$; $p. u.=0,000$.

Jak wynika z tabeli nr 6 w sposób statystycznie istotny co do rozumienia wartości „Nadzieja” różnią się grupy B i M–B oraz grupa B i grupa M.

Zachodzi więc wyraźna różnica w rozumieniu nadziei między grupą B i grupami M–B oraz M – te ostatnie są w rozumieniu tej wartości bardzo podobne.

²¹ Statystyczną istotność różnic międzygrupowych określano przy zastosowaniu statystyki χ^2 Pearsona z poprawką na ciągłość Yatesa (zob. Guilford 1964 s. 243-244).

²² Dla porównania grup parami powinno się zestawiać odrębne tabele. Ze względu jednak na oszczędność miejsca zdecydowano się na utworzenie jednej zbiorczej tabeli dla każdej z 6 wartości. Puste miejsca w takiej tabeli oznaczają pola nie brane pod uwagę przy danym porównywaniu grup parami.

B. Rozumienie wartości „Przyjemność”

W tabeli nr 7 przedstawiono dane dotyczące rozumienia wartości „Przyjemność” w grupach M, M-B i B.

Tabela 7. Rozumienie wartości „Przyjemność” w wyodrębnionych grupach.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M-B	B			
	Ilość wyborów					
„być” (a)		31	43	74	6,288	0,012
„mieć” (b)		19	7	26		
Razem		50	50	100		
„być” (a)	19		43	62	22,453	0,000
„mieć” (b)	31		7	38		
Razem	50		50	100		
„być” (a)	19	31		50	4,840	0,278
„mieć” (b)	31	19		50		
Razem	50	50		100		

W porównaniu 3 grup razem $\chi^2=24,448$; $df=2$; $p. u.=0,000$.

Jak wynika z tabeli 7 zachodzą istotne różnice w rozumieniu wartości „Przyjemność” między grupami B i M oraz grupami M-B i B, przy czym współzależność typu postawy wobec rzeczywistości i rozumienia przyjemności jest prostoliniowa: najwięcej osób rozumiejących przyjemność na sposób „być” jest w grupie B, najmniej zaś w grupie M.

C. Rozumienie wartości „Doskonalenie siebie”

Dane dotyczące rozumienia wartości „Doskonalenie siebie” w poszczególnych grupach zawarte zostały w tabeli nr 8.

Na podstawie danych zawartych w tabeli nr 8 stwierdzamy, że zachodzą istotne różnice w rozumieniu wartości „Doskonalenie siebie” tak między grupami B i M, jak i między grupami B i M-B oraz między grupami M-B i M.

Tabela 8. Rozumienie wartości „Doskonalenie siebie” w poszczególnych grupach.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M-B	B			
	Ilość wyborów					
„mieć” (a)		20	4	24	12,335	0,000
„być” (b)		30	46	76		
Razem		50	50	100		
„mieć” (a)	35		4	39	37,831	0,000
„być” (b)	15		46	61		
Razem	50		50	100		
„mieć” (a)	35	20		55	7,919	0,005
„być” (b)	15	30		45		
Razem	50	50		100		

W porównaniu wszystkich 3 grup razem $\chi^2=40,286$; $df=2$; $p. u. =0,000$.

D. Rozumienie wartości „Dobrobyt materialny”

Tabela 9 przedstawia dane dotyczące rozumienia wartości „Dobrobyt materialny” w grupach M, M-B i B.

Istotne statystycznie różnice w zakresie rozumienia wartości „Dobrobyt materialny” zachodzą tylko między grupami B i M.

Tabela 9. Rozumienie wartości „Dobrobyt materialny” w grupach M, M-B i B.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M-B	B			
	Ilość wyborów					
„być” (a)		41	46	87	1,414	n. i.
„mieć” (b)		9	4	13		
Razem		50	50	100		
„być” (a)	32		46	78	9,848	0,002
„mieć” (b)	18		4	22		
Razem	50		50	100		
„być” (a)	32	41		73	3,247	n. i.
„mieć” (b)	18	9		27		
Razem	50	50		100		

W porównaniu wszystkich 3 grup razem $\chi^2=12,279$; $df=2$; $p. u.=0,002$.

E. Rozumienie wartości „Sukces”

Dane dotyczące rozumienia przez poszczególne grupy wartości „Sukces” zawarte są w tabeli 10.

Tabela 10. Rozumienie wartości „Sukces” w grupach M, M–B i B.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M–B	B			
	Ilość wyborów					
„mieć” (a)		4	1	5	0,842	n. i.
„być” (b)		46	49	95		
Razem		50	50	100		
„mieć” (a)	17		1	18	15,243	0,000
„być” (b)	33		49	82		
Razem	50		50	100		
„mieć” (a)	17	4		21	8,679	0,003
„być” (b)	33	46		79		
Razem	50	50		100		

Przy porównaniu wszystkich 3 grup razem $\chi^2=23,117$; $df=2$; $p. u.=0,000$.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli różnice statystycznie istotne w rozumieniu wartości „Sukces” wystąpiły między grupami M i B oraz między grupami M–B i M, nieistotna zaś między grupami M–B i B.

F. Rozumienie wartości „Miłość”

Tabela 11 zawiera dane dotyczące rozumienia wartości „Miłość” w poszczególnych grupach.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 11 należy stwierdzić, że w zakresie rozumienia wartości »Miłość« statystycznie istotnymi okazały się różnice między grupami M i B oraz między grupami B i M–B.

Na podstawie wyników dotyczących rozumienia wartości można stwierdzić, że w postawach „być” i „mieć” funkcjonuje różne rozumienie tych samych wartości. Dotyczy to zwłaszcza porównania rozumienia wartości w grupach M i B. Różnice okazały się tu istotne statystycznie w rozumieniu każdej z 6 definiowanych wartości. A więc można stwierdzić, że osoby o postawie „być” i osoby o postawie „mieć” różnie rozumieją nadzieję, przyjemność, doskonałość siebie, dobrobyt materialny, sukces i miłość.

Na koniec należy też zwrócić uwagę na ważną cechę współzależności kontinuum postaw „być” i „mieć” i preferowanego przez poszczególne grupy typu definicji danej wartości (definicja typu „być” albo definicja typu „mieć”). Jest

to współzależność w przypadku każdej z 6 wartości prostoliniowa. Zawsze więcej osób wybierających definicję typu „być” znajduje się w grupie B, najmniej takich osób jest zawsze w grupie M²³.

Tabela 11. Rozumienie wartości „Miłość” w grupach M, M-B i B.

Typ definicji	Grupy			Razem	χ^2 z poprawką Yatesa	Istotność różnic
	M	M-B	B			
	Ilość wyborów					
„być” (a)		16	31	47	7,868	0,005
„mieć” (b)		34	19	53		
Razem		50	50	100		
„być” (a)	9		31	40	18,375	0,000
„mieć” (b)	41		19	60		
Razem	50		50	100		
„być” (a)	9	16		25	1,920	n. i.
„mieć” (b)	41	34		75		
Razem	50	50		100		

Przy porównaniu wszystkich 3 grup razem $\chi^2=21,599$; $df=2$; $p. u.=0,000$.

X. PREFERENCJA WARTOŚCI

Z wielu koncepcji teoretycznych wynika, że z postawami „być” i „mieć” związane są odmienne hierarchie wartości. W celu empirycznej weryfikacji tego twierdzenia w badaniach zastosowano Test Preferencji Wartości (PW) własnej konstrukcji (zob. aneks nr 4)²⁴.

²³ W badaniu istotności różnic wewnątrzgrupowych między kobietami i mężczyznami, w zakresie preferencji typu rozumienie wartości, stwierdzono tylko jedną różnicę istotną statystycznie w grupie M-B przy definiowaniu wartości II („Przyjemność”: χ^2 z poprawką Yatesa wynosi 3,428; $df=1$; $p. u.=0,04331$). Tak więc można przyjąć, że wpływ zmiennej płci na sposób rozumienia wartości jest bardzo minimalny; w najbardziej nas interesujących grupach M i B nie stwierdzono istotnego statystycznie wpływu płci na definiowanie wartości. Dotyczy on jedynie grupy »M-B« i to tylko w przypadku jednej wartości.

²⁴ Test ten bada te same wartości, których rozumienie przez osoby badane było poddane analizie w poprzednim paragrafie.

A. Preferencja wartości w grupie M²⁵

Dane dotyczące preferencji wartości w grupie M zawiera tabela 12.

Tabela 12. Preferencja wartości w grupie M.

Wartość	Preferencja względna		Wartość	Preferencja bezwzględna	
	N	%		N	%
Miłość	24	48	Miłość	41	27,33
			Dobrobyt materialny	37	24,67
Dobrobyt materialny	13	26	Nadzieja	24	16,00
			Sukces	18	12,00
Przyjemność	8	16	Przyjemność	16	10,67
			Doskonalenie siebie	14	9,33
			Razem	150	100,00

W grupie M, jak wynika z tabeli 12, jako najważniejszą wartość uznano „Miłość”. 24 osoby (48% liczebności grupy) wybierały ją w grupie M jako pierwszą w hierarchii (preferencja względna).

B. Preferencja wartości w grupie M–B

Tabela 13 przedstawia dane dotyczące preferencji wartości w grupie M–B.

W grupie M–B najważniejszą wartością, zarówno w preferencji względnej, jak i bezwzględnej, jest „Miłość”. Drugą co do ważności wartością okazała się »Nadzieja«, trzecią jest „Doskonalenie siebie”. A więc w grupie M–B dominują wartości, które są wartościami wiodącymi (naczelnymi) w orientacji „być”. Należy dodatkowo zwrócić uwagę na zgodność preferencji względnej i bezwzględnej. Wartości naczelne (centralne) dla orientacji „mieć” („Dobrobyt materialny”, „Sukces”, „Przyjemność”) są dla grupy M–B wartościami drugorzędnymi tak w preferencji względnej, jak i bezwzględnej.

²⁵ Jako miarę preferencji przyjęto dwa kryteria: względne i bezwzględne. Preferencję względną stanowi częstotliwość wyborów danej wartości na określonym (np. pierwszym) miejscu. Jako kryterium bezwzględne uznano częstotliwość wyborów danej wartości do hierarchii wartości niezależnie od przypisywanego jej w tej hierarchii miejsca. W tym przypadku mamy do czynienia z preferencją bezwzględną.

Tabela 13. Preferencja wartości w grupie M–B.

Wartość	Preferencja względna		Wartość	Preferencja bezwzględna	
	N	%		N	%
Miłość	40	80	Miłość	50	33,33
			Nadzieja	34	22,67
Nadzieja	20	40	Doskonalenie siebie	27	18,00
			Dobrobyt materialny	19	12,67
Doskonalenie siebie	15	30	Sukces	13	8,66
			Przyjemność	7	4,67
			Razem:	150	100,00

C. Preferencja wartości w grupie B

W tabeli nr 14 przedstawione zostały dane dotyczące preferencji wartości w grupie B uzyskane na podstawie badania Testem Preferencji Wartości.

Tabela 14. Preferencja wartości w grupie B.

Wartość	Preferencja względna		Wartość	Preferencja bezwzględna	
	N	%		N	%
Miłość	36	72	Miłość	50	33,33
			Nadzieja	43	28,67
Nadzieja	19	38	Doskonalenie siebie	41	27,33
			Sukces	6	4,00
Doskonalenie siebie	22	44	Dobrobyt materialny	6	4,00
			Przyjemność	4	2,67
			Razem:	150	100,00

W grupie B – zarówno w preferencji względnej, jak i bezwzględnej – najważniejszą wartością jest „Miłość”. Kolejną co do ważności wartością jest „Nadzieja”; na trzecim miejscu pod względem ważności osoby z grupy B umieściły „Doskonalenie siebie”. W grupie B dominuje więc preferencja wartości, które w koncepcjach teoretycznych uznane są za charakterystyczne dla postawy „być”.

Na podstawie analizy danych uzyskanych w Teście Preferencji Wartości można stwierdzić, że istnieje różna preferencja wartości w grupach o odmiennych postawach wobec rzeczywistości. Ogólnie hierarchie wartości (zwłaszcza grup M–B i B) są dosyć podobne. Dominują w nich wartości naczelną charakterystyczne dla postawy „być”. Tylko w grupie M na drugim miejscu pod

względem ważności znalazła się wartość charakterystyczna dla orientacji „mieć”, to jest „Dobrobyt materialny” oraz (w preferencji względnej) na trzecim miejscu „Przyjemność”.

Analizując preferencje wartości w poszczególnych grupach pod kątem problemu pracy oraz charakterystyki postaw „być” i „mieć” należy uznać, że wartością najważniejszą i najbardziej różnicującą grupy okazała się wartość „Doskonalenie siebie”. W grupie M w preferencji bezwzględnej otrzymała ona ostatnią 6 rangę. W grupie M–B zajęła ona trzecie miejsce, natomiast w grupie B uzyskiwała aż 41 wyborów. Wartość ta szczególnie mocno wskazuje na określony mechanizm psychologiczny aktywności i osobowości człowieka.

Uwzględniając powyższe należy stwierdzić, że osoby z grupy M podchodzą do miłości i dobrobytu materialnego, które cenią, życzeniowo; osoby z tej grupy cenią je, ale oczekują, że to warunki zewnętrzne (inni ludzie, okoliczności) umożliwią im osiągnięcie tych wartości. Natomiast dla grupy B oraz częściowo grupy M–B charakterystyczne jest „dążenie do wartości”, ich osiąganie przez własną (zwłaszcza wewnętrzną) aktywność, szukanie właściwej postawy wobec rzeczywistości, szukanie prawdy o niej i własnego odpowiedniego ustosunkowania się do niej.

Na istnienie tego typu aktywności, kryjącej się za określonymi preferencjami wartości i zwłaszcza miejscem w nich wartości „Doskonalenie siebie”, wskazują też, omówione szerzej uprzednio, wyniki analizy rozumienia wartości funkcjonującego w poszczególnych grupach.

Przy „życzeniowym” stosunku do wartości większej rangi nabierają „Dobrobyt materialny” i, zwłaszcza, „Przyjemność”, a „Miłość” zmienia swoje znaczenie (charakterystyczny dla definicji typu „mieć” moment akcentowania w miłości wzajemności, a więc oczekiwania i braku inicjatywy). Przy „dążeniu do wartości” i własnym zaangażowaniu w osiągnięcie danej wartości wzrastającą rangę, zmieniając jednocześnie swoje znaczenie, uzyskują „Nadzieja” i „Doskonalenie siebie”, a w „Miłości” pojawia się moment poświęcenia, zaryzykowania, ofiary z jakąś pewnością i przekonaniem, że taka postawa spotka się z wzajemnością. Przy takim nastawieniu tracą na znaczeniu takie wartości, jak „Sukces”, „Dobrobyt materialny” i „Przyjemność” (stają się one drugorzędne); zmienia się także ich rozumienie.

Warto w tym miejscu zauważyć, że wyniki uzyskane w preferencji i rozumieniu wartości potwierdzają w pewnym stopniu wyniki badań Olesia (1989). Stwierdził on, na podstawie własnych badań, że osoby zorientowane na „mieć” szczególnie wysoko cenią sobie wartości konsumpcyjne i wartości interpersonalne (Oleś 1989 s. 156). Można uznać, że pozycja wartości „Dobrobyt materialny” i „Miłość” oraz ich rozumienie w grupie M potwierdzają ten wniosek. W pewnym stopniu potwierdzone też zostało twierdzenie Olesia o dominacji

u osób o nastawieniu „być” wartości humanistycznych, intelektualnych i adaptacyjnych. Pozycja wartości „Miłość”, „Nadzieja” i „Doskonalenie siebie” oraz sposób ich rozumienia w grupie B wskazuje na istniejącą w tym zakresie pewną zbieżność wyników badań. Uwzględniając fakt, że badania Olesia nad preferencją wartości były prowadzone przy zastosowaniu innego narzędzia badawczego oraz na innej populacji (studenci), można przypuszczać, że powiązanie określonych preferencji wartości z postawami „być” i „mieć” ma bardziej ogólny charakter.

XI. ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie można stwierdzić, że wymiar „mieć–być” jest możliwy do zoperacjonalizowania. Na podstawie wyników Skali Postaw „Być” i „Mieć” możliwe okazało się wyodrębnienie grup o różnym nastawieniu wobec całości kształtu rzeczywistości: grupy M (o postawie „mieć”), grupy M–B (o postawie „pośredniej”) i grupy B (o postawie „być”)²⁶. Grupy te były grupami względnie jednorodnymi pod względem zmiennych: płci, wieku i wykształcenia. Okazało się natomiast, że u osób do nich należących funkcjonuje różny obraz świata jako przedmiotu postaw „być” i „mieć” (zróżnicowanie międzygrupowe w konotacyjnym znaczeniu poszczególnych aspektów tego przedmiotu), różne jest w tych grupach rozumienie wartości oraz zróżnicowana preferencja wartości.

Psychologiczna charakterystyka tych różnic wskazuje, że współzależność wyodrębnionych grup ma charakter prostoliniowy. Największe i najistotniejsze różnice występują między grupami M i B. Grupa M–B znajduje się „między” tymi grupami: pod pewnymi względami jest podobna do grupy M, pod innymi do grupy B.

---

²⁶ W związku z wynikami w Skali Postaw „Być” i „Mieć” należy stwierdzić, że autor pracy ma świadomość stawianych skali tego typu (skala typu likertowskiego) zarzutów i sygnalizowanych zastrzeżeń, dotyczących zwłaszcza interpretacji wyników z przedziału 3-5 siedmiostopniowej skali (zob. np. Marody 1976 s. 96-97; Brzeziński 1984 s. 268-269). Jednakże wydaje się, że wyniki uzyskane za pomocą SPBiM, prostota i łatwość posługiwania się tą skalą, jej zgodność z kontekstem teoretycznym oraz wystarczająco wysoka rzetelność przeważają nad stawianymi tego typu skalom zarzutami i należy ją uznać za wartościowe narzędzie badawcze.

BIBLIOGRAFIA

- B e r d y a e v N.: Spirit and Reality. London 1939.
- B i n s w a n g e r L.: Grundformen und Erkenntnis Menschlichen Daseins. München–Basel 1962.
- B i n s w a n g e r L.: Insanity as Life-Historical Phenomenon and as Mental Disease: The Case of Ilse. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958a s. 214-236.
- B i n s w a n g e r L.: The Case of Ellen West – an Antropological-clinical Study. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958b s. 237-364.
- B i n s w a n g e r L.: The Existential Analysis School of Thought. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958c s. 191-213.
- B r z e z i ń s k i J.: Elementy metodologii badań psychologicznych. Warszawa 1984.
- B r z e z i ń s k i J., S t a c h o w s k i R.: Zastosowanie analizy wariancji w eksperymentalnych badaniach psychologicznych. Warszawa 1984.
- B u b e r M.: Ja i Ty. Warszawa 1992.
- C a c k o w s k i Z.: Istota ludzkiej autokreacji. Tworzenie sensu ludzkiego życia. W: Człowiek tworzy siebie sam. IV Krajowa Konferencja Lekarzy i Humanistów. Gdańsk 23-24 maja 1983. Gdańsk 1985 s. 34-43.
- C a m u s A.: Bunt jako podstawa wspólnoty ludzkiej. W: Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Oprac. L. Kołakowski, K. Pomian. Tłum. A. Milecki. Warszawa 1965 s. 404-415.
- C a m u s A.: Eseje. Tłum. J. Guze. Warszawa 1971.
- C e k i e r a Cz.: Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych. Lublin 1992.
- C h a ł u b i ń s k i M.: Ericha Fromma „Mieć czy być”. Próba komentarza. W: E. Fromm. Mieć czy być. Warszawa 1989 s. 7-17.
- C h a ł u b i ń s k i M.: Zdrowe społeczeństwo. „Colloquia Communia” 1990 nr 1-6 s. 195-224.
- C h l e w i ń s k i Z.: Dojrzałość. Poznań 1991.
- C h l e w i ń s k i Z.: Egzystencjalistyczna psychologia. W: Encyklopedia Katolicka. T. 4. Red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz. Lublin 1985 kol. 739-740.
- C o l l i n s B. E.: Four Components of the Rotter Internal-External Scale: Belief in a Difficult World, a Just World, a Predictable World, and a Politically Responsive World. „Journal of Personality and Social Psychology” 29:1974 s. 381-391.
- C o p l e s t o n F.: Filozofia współczesna. Badania nad pozytywizmem logicznym i egzystencjalizmem. Tłum B. Chwedeńczuk. Warszawa 1981.
- Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987.
- Człowiek tworzy siebie sam. IV Krajowa Konferencja Lekarzy i Humanistów. Gdańsk 23-24 maja 1983. Gdańsk 1985.
- D a a b W.: Indywidualizm, kolektywizm jako orientacje społeczno-polityczne. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990 s. 121-137.

- D e c I.: Komunia „ja”–„ty” w ujęciu Gabriela Marcela. „Colloquium Salutis”. Wrocławskie Studia Teologiczne 13:1981 s. 289-311.
- D o l i ń s k a B.: Metoda badania percepcji stopnia niesprawiedliwości świata. Opracowanie wykonane w ramach CPBP 08-17-I-5. Opole 1986.
- D o l i ń s k i D.: Hipoteza atrybucji defensywnej w świetle badań empirycznych. „Przegląd Psychologiczny” 1989a nr 1 s. 83-103.
- D o l i ń s k i D.: Krytyczne spojrzenie na Melvina Lerner’a koncepcję wiary w sprawiedliwy świat. „Przegląd Psychologiczny” 1989b nr 1 s. 61-81.
- D r e v e r J.: A Dictionary of Psychology. Harmondsworth 1966.
- D r w a l R.: (red.) Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Lublin 1989.
- D r w a l R., W i l c z y ń s k a J. T.: Opracowanie Kwestionariusza Aprobaty Społecznej. „Przegląd Psychologiczny” 1980 nr 3 s. 569-583.
- D u d z i k o w a M.: O trudnej sztuce tworzenia samego siebie. Warszawa 1985.
- E l l e n b e r g e r H. F.: Psychiatric Phenomenology and Existential Analysis. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958 s. 92-124.
- Encyklopedia Katolicka. T. 1, 2, 4, 5. Lublin 1973-1989.
- Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958.
- Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Oprac. L. Kołakowski, K. Pomian. Warszawa 1965.
- Filozofia i socjologia XX wieku. T. 1 (oprac. zbiorowe). Warszawa 1965.
- F r a n k l V. E.: Homo patiens. Tłum. R. Czernecki, J. Morawski. Warszawa 1984.
- F r o m m E.: Man for Himself. New York 1947.
- F r o m m E.: Mieć czy być. Tłum. J. Miziński. Warszawa 1989.
- F r o m m E.: Szkice z psychologii religii. Tłum. J. Prokopiuk. Warszawa 1966.
- F r o m m E.: Ucieczka od wolności. Tłum. O. i A. Ziemiłscy. Warszawa 1978.
- F u r n h a m A.: Just World Beliefs in An Unjust Society: A Cross Cultural Comparison. „European Journal of Social Psychology” 15:1985 s. 363-366.
- G a l l a g h e r K. T.: The Philosophy of Gabriel Marcel. New York 1962.
- G a l o r Z.: Osobowość a własność – o koncepcji „być” i „mieć” w świetle K. Marksa teorii osobowości. „Studia Socjologiczne” 1989 nr 1 s. 171-187.
- G i l s o n E., L a n g a n T., M a u r e r A. A.: Historia filozofii współczesnej. Tłum. B. Chwedeńczuk, S. Zalewski. Warszawa 1979.
- G r z e g o ł o w s k a - K l a r k o w s k a H.: Determinanty mechanizmów obronnych osobowości. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.
- G u i l f o r d J. P.: Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice. Tłum. J. Wojtyniak. Warszawa 1964.
- H a l l C. S., L i n d z e y G.: Teorie osobowości. Tłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki. Warszawa 1990.
- H e i d e g g e r M.: Bycie i czas. Tłum. B. Baran. Warszawa 1994.
- H i l g a r d E.: Wprowadzenie do psychologii. Warszawa 1967.
- J a n P a w e ł II: Encyklika „Laborem exercens”. Warszawa 1982a.
- J a n P a w e ł II: Redemptor hominis. Warszawa 1982b.
- J a n P a w e ł II: Sollicitudo rei socialis. Warszawa 1988.

- J a s p e r s K.: Von der Wahrheit. München 1947.
- J a s p e r s K.: Wolność i komunikacja. W: Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Oprac. L. Kołakowski, K. Pomian. Warszawa 1965 s. 184-189.
- J a w o r s k i R.: Psychologiczne korelaty religijności personalnej. Lublin 1989.
- K o ł a k o w s k i L., P o m i a n K.: Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Warszawa 1965.
- K o r a l e w i c z J.: Autorytaryzm, lęk, konformizm: analiza społeczeństwa polskiego końca lat 70-tych. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.
- K o r a l e w i c z J., Z i ó ł k o w s k i M.: Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym w końcu lat osiemdziesiątych. Poznań 1991.
- K o ś c i u c h J.: Hierarchie wartości w nerwicach i psychopatii oraz ich zmiany pod wpływem psychoterapii. Warszawa 1984.
- K o s s a k J.: U podstaw egzystencjalistycznej koncepcji człowieka. Warszawa 1961.
- K o s s a k J.: Wstęp. W: Camus A. (1971). Eseje. Warszawa 1971 s. 5-38.
- K o w a l c z y k S.: Wprowadzenie do filozofii J. Maritaina. Lublin 1992.
- K o z i e l e c k i J.: Koncepcja transgresyjna człowieka. Warszawa 1987.
- K r ę ż l e w s k i J.: Społeczne uwarunkowania przedsiębiorczych i roszczeniowych zachowań ludzi. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990 s. 159-181.
- K r ó l J.: Postawy rodzicielskie, poziom samoakceptacji a pojęcie Boga. Lublin 1989.
- Ł u k a s z e w s k i W.: Szanse rozwoju osobowości. Warszawa 1984.
- M a ń k a E.: Polemiki wokół psychologii humanistycznej. „Przegląd Psychologiczny” 23:1980 nr 3 s. 429-445.
- M a r c e l G.: Być i mieć. Tłum. P. Lubicz. Warszawa 1986.
- M a r c e l G.: Dziennik metafizyczny. Tłum. E. Wende. Warszawa 1987.
- M a r c e l G.: Filozofia i komunikacja międzyludzka. W: Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Oprac. L. Kołakowski, K. Pomian. Warszawa 1965a s. 194-209.
- M a r c e l G.: Homo viator. Wstęp do metafizyki nadziei. Tłum. P. Lubicz. Warszawa 1984.
- M a r c e l G.: Man Against Mass Society. Chicago 1952.
- M a r c e l G.: Obecność i nieśmiertelność. „W drodze” 1977 nr 11 s. 7-17.
- M a r c e l G.: Od sprzeciwu do wezwania. Tłum. S. Sawicki. Warszawa 1965b.
- M a r c e l G.: Pojęcie „posiadania”. W: Filozofia egzystencjalna. Wybrane teksty z historii filozofii. Oprac. L. Kołakowski, K. Pomian. Warszawa 1965c s. 192-194.
- M a r c e l G.: The Mystery of Being. T. 1. Chicago 1951.
- M a r i a ń s k i J.: W poszukiwaniu sensu życia. Lublin 1990.
- M a r i t a i n J.: Pisma filozoficzne. Tłum. J. Fenrychowa. Kraków 1988.
- M a r o d y M.: Mieć aby być. W: Społeczne problemy środowiska akademickiego – referaty z sesji naukowej Ośrodka Badań Społecznych ZSP. Kazimierz Dolny, 21-24 kwietnia 1988. Warszawa 1988 s. 10-27.
- M a r o d y M.: Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy. Warszawa 1976.
- M a s l o w A.: Motywacja i osobowość. Tłum. P. Sawicka. Warszawa 1990.

- M a y R.: Contributions of Existential Psychotherapy. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958a s. 37-91.
- M a y R.: Miłość i wola. Tłum. H. i P. Śpiewakowie. Warszawa 1978.
- M a y R.: Psychologia i dylemat ludzki. Tłum. T. Mieszkowski. Warszawa 1989.
- M a y R.: The Origins and Significance of the Existential Movement in Psychology. W: Existence – a New Dimension in Psychiatry and Psychology. Eds. R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger. New York 1958b s. 3-36.
- M o u n i e r E.: Co to jest personalizm. Kraków 1960.
- M o u n i e r E.: Wprowadzenie do egzystencjalizmów. Tłum. E. Krasnowolska. Kraków 1964.
- N e w c o m b T. W., T u r n e r R. H., C o n v e r s e P. E.: Psychologia społeczna. Warszawa 1970.
- N o w a k S.: Teorie postaw. Warszawa 1973.
- O l e ś P.: Wartościowanie a osobowość. Lublin 1989.
- Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990.
- O s g o o d C. E.: The Nature and Measurment of Meaning. „Psychological Bulletin” 49:1952 s. 197-237.
- P a n a s i u k L.: Od filozofii rozpaczy do filozofii nadziei. „W drodze” 1976 nr 2 s. 17-26.
- P a s t u s z k a J.: Koncepcja człowieka-bliźniego w egzystencjalizmie. „Roczniki Filozoficzne” 14:1966 z. 4 s. 5-18.
- P ł u ż e k Z.: Psychologia pastoralna. Kraków 1991.
- P o d g ó r e c k i A.: Cztery rodzaje samego siebie. „Studia Socjologiczne” 1968 nr 2 s. 183-191.
- P o d s i a d A.: Marcel, czyli próba chrześcijańskiego egzystencjalizmu. W: Marcel G. Homo viator. Wstęp do metafizyki nadziei. Warszawa 1984 s. 289-316.
- P o m i a n K.: Heidegger i antynomie ideału działania. W: Filozofia i socjologia XX wieku. T. 1. Oprac. zbiorowe. Warszawa 1965 s. 233-252.
- P o p i e l s k i K.: „Sens” i „wartość” życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987c s. 107-139.
- P o p i e l s k i K.: Analiza poczucia sensu życia. Test Noo-dynamiki (T. N-D). Lublin 1991.
- P o p i e l s k i K.: Elementy poradnictwa psychologicznego i psychoterapii egzystencjalno-kognitywnej. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987a s. 289-312.
- P o p i e l s k i K.: Logoteoria i logoterapia w kontekście psychologii współczesnej. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987b s. 27-65.
- P o p i e l s k i K.: Noetyczny wymiar osobowości. Lublin 1993.
- P o p i e l s k i K., W o l i c k i M.: Antropologiczno-filozoficzne podstawy analizy egzystencjalnej i niektóre jej aplikacje do teorii osobowości. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987 s. 101-106.
- P r ę ż y n a W.: Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka. Lublin 1981.

- Prężyna W.: Motywacyjne korelaty centralności przedmiotu postawy religijnej. Lublin 1977.
- Psychologia w działaniu. Red. K. Jankowski. Warszawa 1981.
- Psychologia. Red. T. Tomaszewski. Warszawa 1978.
- Rainho L. A.: L'existencialisme de M. Gabriel Marcel. Lisbonne 1955.
- Reykowski J., Skarżyńska K., Ziółkowski M.: Orientacje społeczne jako element mentalności. Poznań 1990.
- Reykowski J.: „Obraz własnej osoby” jako mechanizm regulujący postępowanie. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1970 nr 3 s. 45-57.
- Reykowski J.: Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość. Warszawa 1986.
- Reykowski J.: Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi. Warszawa 1980.
- Reykowski J.: Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności. W: Psychologia. Red. T. Tomaszewski. Warszawa 1978 s. 762-825.
- Reykowski J.: Ukryte założenia normatywne jako osiowy składnik mentalności. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990a s. 11-51.
- Reykowski J.: Wprowadzenie. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990b s. 7-9.
- Rubin Z., Pella L. A.: Belief in a Just World and Reactions to Another's lot: A Study of Participants in the National draft Lottery. „Journal of Social Issues” 29:1973 s. 73-93.
- Saciuk R.: Jednostka a społeczeństwo. (Z humanistycznej psychoanalizy E. Fromma). „Colloquia Communia” 1990 nr 1-6 s. 17-39.
- Siek S.: Formowanie osobowości. Warszawa 1986.
- Siek S.: Wybrane metody badania osobowości. Warszawa 1983.
- Skarżyńska K.: Konformizm i samokierowanie jako wartości (struktura i źródła). Warszawa 1991.
- Skarżyńska K.: Orientacja egalitarna i nieegalitarna. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990 s. 139-157.
- Snyder M.: The self-monitoring of expressive behavior. „Journal of Personality and Social Psychology” 30:1974 s. 526-537.
- Społeczne problemy środowiska akademickiego – referaty z sesji naukowej Ośrodka Badań Społecznych ZSP. Kazimierz Dolny, 21-24 kwietnia 1988. Warszawa 1988.
- Staehelein B.: Das Welt als Du. Zurich 1972.
- Staehelein B.: Haben und Sein. Zurich 1969.
- Strojnowski J.: Erich Fromm. W: Encyklopedia Katolicka. T. 5. Red. L. Bieńkowski i in. Lublin 1989 kol. 724-725.
- Strojnowski J.: Homo amator Ericha Fromma. „Więź” 1967 nr 3 s. 24-33.
- Styczeń T.: Uśensownić swe działanie to dla człowieka „być”. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987 s. 177-179.
- Tarnowski J.: Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej. Warszawa 1982.
- Tarnowski K.: Być czy mieć. „W drodze” 1986 nr 4 s. 40-48.
- Tatarkiewicz W.: Historia filozofii. T. 3. Warszawa 1978.

- Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Red. R. Drwal. Lublin 1989.
- Terlecki T.: Egzystencjalizm chrześcijański. Londyn 1958.
- Tillich P.: Rodzaje lęku. W: Psychologia w działaniu. Red. K. Jankowski. Warszawa 1981 s. 62-77.
- Tillich P.: The Courage to Be. New Haven 1952.
- Tischner J.: Gabriel Marcel. „Znak” 1974 nr 7-8 s. 969-978.
- Tischner J.: W poszukiwaniu istoty wolności. „Znak” 1970 nr 7-8 s. 821-838.
- Uchnast Z.: Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości. Lublin 1983.
- Uchnast Z.: Koncepcja człowieka jako osoby w psychologii humanistyczno-egzystencjalnej. W: Człowiek – pytanie otwarte. Red. K. Popielski. Lublin 1987 s. 77-100.
- Wasilewski J.: Społeczeństwo polskie, społeczeństwo chłopskie. „Studia Socjologiczne” 1986 nr 3 s. 39-56.
- Warczyński A.: Buber. W: Encyklopedia Katolicka. T. 2. Red F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin 1985a kol. 1141-1144.
- Warczyński A.: Egzystencjalizm w filozofii. W: Encyklopedia Katolicka. T. 4 kol. 740-747.
- Wilczyńska J. T.: Czynniki zmieniające wyniki kwestionariuszy osobowości oraz sposoby ich pomiaru. W: Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Red. R. Ł. Drwal. Lublin 1989 s. 239-253.
- Zaborowski Z.: Psychospołeczne problemy samoświadomości. Warszawa 1989.
- Zaborowski Z.: Stosunki międzyludzkie. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1976b.
- Zacher L.: Mieć czy być – czyli zachodnie poszukiwania szansy przetrwania. „Studia Filozoficzne” 1980 nr 9 s. 27-44.
- Zięba S.: Antropocentryzm w filozofii. W: Encyklopedia Katolicka. T. 1. Red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski. Lublin 1973 kol. 673-675.
- Ziółkowski M.: Orientacje indywidualne a system społeczny. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990 s. 53-75.
- Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej. Red. J. Brzeziński, E. Hornowska. Poznań 1992.
- Zuckerman M., Gerbasi K. C.: Belief in Internal Control or Belief in a Just World: The Use and Misuse of the I-E Scale in Prediction of Attitudes and Behavior. „Journal of Personality” 45:1977 s. 356-378.
- Zysk T.: Orientacja prorozwojowa. W: Orientacje społeczne jako element mentalności. Red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski. Poznań 1990 s. 183-205.

ANEKSY

ANEKS 1. SKALA POSTAW „BYĆ” I „MIEĆ”.

I N S T R U K C J A: Skala zawiera twierdzenia dotyczące świata, życia, ludzi i Ciebie samego. Twoim zadaniem jest stwierdzenie w jakim stopniu zdania tu zawarte zgadzają się z Twoimi własnymi przekonaniem i z Twoim postępowaniem.

Odpowiedzi swoje będziesz wyrażał liczbowo w skali od 1 do 7. W tym celu czytaj każde stwierdzenie oddzielnie, zwracając uwagę na jego treść (sens), i odpowiedz w jakim stopniu z jego treścią zgadzasz się lub się nie zgadzasz. Oceniając, korzystaj z podanej niżej skali:

- 7 – Zdecydowanie zgadzam się.
- 6 – Zgadzam się.
- 5 – Raczej zgadzam się.
- 4 – Nie mogę się zdecydować – nie mam urobionego zdania.
- 3 – Raczej nie zgadzam się.
- 2 – Nie zgadzam się.
- 1 – Zdecydowanie nie zgadzam się.

P r z y k ł a d: „Zdarza mi się postępować bez zastanowienia”. Jeżeli z tą opinią zdecydowanie zgadzasz się, otocz kółkiem cyfrę 7 obok tego twierdzenia, jeżeli zdecydowanie nie zgadzasz się, otocz kółkiem 1, jeżeli nie możesz się zdecydować, otocz 4 itd.

Każdy człowiek ma prawo do własnych poglądów i przekonań. Nie ma powodów do obaw w tym względzie. **B a d a n i a s ą c a ł k o w i c i e a n o n i m o w e!!!** Prosimy więc odpowiadać szczerze, zgodnie z własnymi przekonaniem i własną oceną rzeczy. Tylko wówczas badania będą wartościowe. Zauważysz na pewno, że wiele twierdzeń jest podobnych. Nie ma jednak całkowicie takich samych. Ustosunkuj się do wszystkich twierdzeń. Staraj się unikać odpowiedzi przez otoczenie kółkiem cyfry 4. **DZIĘKUJEMY!!!**

1. Zastanawiam się często nad tym kim jestem. 1 2 3 4 5 6 7
2. W moim życiu znajduję zawsze coś nowego i radośnie zaskakującego. 1 2 3 4 5 6 7
3. Lubię kontrolować innych ludzi. 1 2 3 4 5 6 7
4. Odczuwam duży niepokój o rzeczy, które posiadam. 1 2 3 4 5 6 7
5. Szczerość zawsze popłaca. 1 2 3 4 5 6 7
6. Dochodzę do wniosku, że wszyscy spotkani przeze mnie ludzie są w gruncie rzeczy tacy sami. 1 2 3 4 5 6 7
7. Wolę się kierować raczej sercem niż rozumem. 1 2 3 4 5 6 7
8. Ludzkość stanowi jedną wielką rodzinę. 1 2 3 4 5 6 7
9. Celem ludzkiego życia jest przeżycie jak najwięcej przyjemności. 1 2 3 4 5 6 7
10. Odczuwam pewnego rodzaju jedność z całym wszechświatem. 1 2 3 4 5 6 7
11. Celem moich działań jest zwrócenie uwagi na siebie. 1 2 3 4 5 6 7
12. Chętnie pożyczam innym ludziom rzeczy i pieniądze. 1 2 3 4 5 6 7

13. Często dochodzę do wniosku, że inni ludzie są szczęśliwsi ode mnie. 1 2 3 4 5 6 7
14. Myślę, że cierpienie, którego nie można uniknąć ma sens, który człowiek może odkryć. 1 2 3 4 5 6 7
15. Uważam, że w tym świecie każdy człowiek żyje tylko dla siebie. 1 2 3 4 5 6 7
16. Uważam, że ludzie są o wiele lepsi niż nam się wydaje. 1 2 3 4 5 6 7
17. Odczuwam duży niepokój o pożyczone innym ludziom pieniądze lub rzeczy. 1 2 3 4 5 6 7
18. Istnieją takie wartości, dla których czasami trzeba poświęcić nawet życie. 1 2 3 4 5 6 7
19. Utrata zdrowia lub kalectwo byłyby dla mnie równoznaczne z utratą sensu życia. 1 2 3 4 5 6 7
20. W każdym spotykanym człowieku odkrywam coś indywidualnego i niepowtarzalnego. 1 2 3 4 5 6 7
21. Rozwiązanie problemów ludzkości zależy przede wszystkim od postępu technicznego i ekonomicznego. 1 2 3 4 5 6 7
22. Więcej zawdzięczam innym ludziom niż sobie. 1 2 3 4 5 6 7
23. Głównym celem mojego życia jest osiągnięcie życiowej stabilizacji. 1 2 3 4 5 6 7
24. Uważam, że dla większości ludzi celem życia jest poszukiwanie prawdy. 1 2 3 4 5 6 7
25. Gdy słyszę o powodzeniu kogoś, kogo dobrze znam, odczuwam coś w rodzaju osobistego niepowodzenia. 1 2 3 4 5 6 7
26. Sądzę, że okazane ludziom miłosierdzie umacnia w nich wiarę w sens i wartość życia. 1 2 3 4 5 6 7
27. Gdy widzę piękną rzecz, myślę głównie o tym jak ją zdobyć. 1 2 3 4 5 6 7
28. Uważam, że rozwój moralny ludzi jest ważniejszy niż postęp techniczny i gospodarczy. 1 2 3 4 5 6 7
29. W tym, co robię, staram się być lepszy od innych. 1 2 3 4 5 6 7
Sprawdź czy ustosunkowałeś(łaś) się do wszystkich twierdzeń.
DZIĘKUJEMY!!!

ANEKS 2. DYFERENCJAŁY SEMANTYCZNE.

I N S T R U K C J A: w zadaniu tym chodzi o to, byś za pomocą serii przymiotników określił swój stosunek do wszechświata, przyrody, przyszłości, nieuniknionego cierpienia, innych ludzi i siebie samego. Dla ułatwienia Tobie zadania, to, o co nam chodzi, ilustrujemy przykładem.

P r z y k ł a d: Jeżeli Twoim zdaniem określenie „dobry” jest bardzo ściśle związane z pojęciem „wszechświat”, wtedy postaw znak „x” w miejscu jak niżej:

dobry (x)( )( )( )( )( )( ) zły

Jeżeli dane pojęcie łączy się ściśle z określeniem „dobry”, wtedy zaznacz to tak:

dobry ( )(x)( )( )( )( )( ) zły

Jeżeli łączy się ono nieznacznie z określeniem „dobry”, wtedy zaznacz to w ten sposób:

dobry ( )( )(x)( )( )( )( ) zły

Jeżeli pojęcie to jest dla Ciebie jednakowo odległe od obu przeciwstawnych krańców skali, zaznacz to tak:

dobry ( ) ( ) ( ) (x) ( ) ( ) ( ) zły

Oceniając posługuj się wszystkimi przymiotnikami.

I. Myślę, że WSZECHŚWIAT (całość świata materialnego, planety, gwiazdy, itp.) jest

dobry ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) zły
 wrogi ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjazny
 ważny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważny
 destrukcyjny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórczy
 pesymistyczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczny
 bezpieczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczny
 odpychający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągający
 uwrażliwiający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulający
 zbędny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebny
 wymagający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagający
 ubogi ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogaty
 konieczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowy

II. Myślę, że PRZYRODA (otoczenie człowieka, środowisko człowieka na Ziemi) jest:

dobra ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) zła
 wroga ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjazna
 ważna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważna
 destrukcyjna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórcza
 pesymistyczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczna
 bezpieczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczna
 odpychająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągająca
 uwrażliwiająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulająca
 zbędna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebna
 wymagająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagająca
 uboga ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogata
 konieczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowa

III. Myślę, że PRZYSZŁOŚĆ (to, co jeszcze nas czeka, co jest jeszcze przed nami; to, co jeszcze może nas spotkać) jest:

dobra ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) zła
 wroga ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjazna
 ważna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważna
 destrukcyjna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórcza
 pesymistyczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczna
 bezpieczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczna
 odpychająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągająca
 uwrażliwiająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulająca
 zbędna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebna
 wymagająca ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagająca
 uboga ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogata

konieczna ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowa

IV. Myślę, że NIEUNIKNIONE CIERPIENIE (nie zawinione przez nas; to, które nas dotyka bez naszej winy; spowodowane przez innych lub będące zrzędzeniem losu, np. nieuleczalna choroba, śmierć kochanej osoby, trwałe inwalidztwo) jest:

dobre ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) złe
wrogie ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjazne
ważne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważne
destrukcyjne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórcze
pesymistyczne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczne
bezpieczne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczne
odpychające ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągające
uwrażliwiające ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulające
zbędne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebne
wymagające ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagające
ubogie ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogate
konieczne ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowe

V. Myślę, że INNI LUDZIE (wszyscy ludzie poza Twoją osobą, znani Tobie i nieznanymi) są:

dobrzy ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) źli
wrodzy ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjaźni
ważni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważni
destrukcyjni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórczy
pesymistyczni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczni
bezpieczni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczni
odpychający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągający
uwrażliwiający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulający
zbędni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebni
wymagający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagający
ubodzy ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogaci
konieczni ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowi

VI. Myślę, że JESTEM:

dobry ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) zły
wrogi ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyjazny
ważny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) nieważny
destrukcyjny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) twórczy
pesymistyczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) optymistyczny
bezpieczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niebezpieczny
odpychający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przyciągający
uwrażliwiający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) znieczulający
zbędny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) potrzebny
wymagający ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) niewymagający
ubogi ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) bogaty
konieczny ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) przypadkowy

ANEKS 3. ROZUMIENIE WARTOŚCI.

I N S T R U K C J A: Poniżej będą podane po dwie definicje sześciu pojęć: nadziei, przyjemności, doskonalenia siebie, dobrobytu materialnego, sukcesu i miłości. Czytaj kolejno obydwie definicje danego pojęcia i wybierz tę, która jest zgodna z Twoim rozumieniem danego pojęcia i jego treści lub jest Twojemu rozumieniu najbliższa. Odpowiedź swoją zaznacz przez otoczenie kółkiem litery „a” lub „b” odpowiadającej wybranej przez Ciebie definicji danego pojęcia.

I. NADZIEJA

a) Nadzieja jest to oczekiwanie na to, że wszystko w naszym życiu dobrze się ułoży; że sprawy będą miały taki przebieg, iż ominie nas zło i trudności, które nam zagrażają.

b) Nadzieja jest to zdobywanie wciąż na nowo, własnym wysiłkiem i staraniem, przekonania, że nasze wysiłki i praca mają sens, a życie cel.

Z dwóch definicji nadziei wybieram (otocz kółkiem): a b

II. PRZYJEMNOŚĆ

a) Przyjemność jest to duchowe przeżycie radości związane z dążeniem człowieka do pewnego odległego i trudnego celu (np. coraz doskonalsza miłość do ludzi) i (lub) z zachwytem wobec odkrywanego piękna.

b) Przyjemność jest to przeżycie zadowolenia związane z zaspokojeniem własnych potrzeb i połączone ze zmysłowym doznaniem radości i rozkoszy.

Z dwóch definicji przyjemności wybieram (otocz kółkiem): a b

III. DOSKONALENIE SIEBIE

a) Doskonalenie siebie polega na tym, by być coraz bardziej skutecznym w swoim działaniu, w swoim dążeniu do wytkniętych sobie celów, do zaspokojenia swoich potrzeb.

b) Doskonalenie siebie jest to praca nad tym, by być coraz bardziej wrażliwym na innych ludzi i na świat, by w życiu kierować się coraz bardziej dobrocią.

Z dwóch definicji doskonalenia siebie wybieram (otocz kółkiem): a b

IV. DOBROBYT MATERIALNY

a) Dobrobyt materialny polega na posiadaniu tego, co służy zaspokojeniu podstawowych potrzeb człowieka i pewnemu minimum poczucia bezpieczeństwa dla siebie i rodziny. Jest to stan, w którym człowiek nie musi się nadmiernie martwić o swoje jutro.

b) Dobrobyt materialny polega na zapewnieniu sobie najwyższego standardu życia poprzez korzystanie z najnowocześniejszych rzeczy i urządzeń. Rzeczy te służą nie

tylko zaspokojeniu ludzkich potrzeb, ale wskazują też na pewien luksus i pozycję społeczną ich posiadacza.

Z dwóch definicji dobrobytu materialnego wybieram (otocz kółkiem): a b

V. SUKCES

a) Sukces polega na byciu lepszym od innych w tym, co się robi. Sukces jest nie-rozłącznie związany z międzyludzką rywalizacją: ten osiąga sukces, kto okazuje się lepszy i skuteczniejszy. Najważniejszym i najbardziej wymiernym wskaźnikiem sukcesu jest wzbogacanie się materialne i (lub) uzyskiwanie wyższej pozycji społecznej.

b) Sukces jest to osiągnięcie doskonałości w jakiejś dziedzinie. Polega on na tym, że wszystko, co człowiek robi, umie robić dobrze, umie zbliżyć się maksymalnie do ideału. Sukces jest osiągany poprzez własny wysiłek, doskonalenie siebie, wytrwałość i poświęcenie w dążeniu do obranego celu.

Z dwóch definicji sukcesu wybieram (otocz kółkiem): a b

VI. MIŁOŚĆ

a) Miłość jest bezinteresownym obdarzaniem dobrem drugiego człowieka. Jest ona związana z ofiarnością i służbą. Jest zapomnieniem o sobie i przeżywaniem radości ze szczęścia drugiego, kochanego człowieka. Najważniejszą cechą miłości jest poświęcenie.

b) Miłość jest wzajemnym obdarzaniem się dobrem, jest wzajemnym doznawaniem radości i szczęścia. Miłość jest doświadczaniem dobroci drugiego człowieka. Jej najważniejszą cechą jest wzajemność.

Z dwóch definicji miłości wybieram (otocz kółkiem): a b

ANEKS 4. PREFERENCJA WARTOŚCI.

I N S T R U K C J A: Z podanych powyżej sześciu wartości (nadzieja, przyjemność, doskonalenie siebie, dobrobyt materialny, sukces, miłość), dla których wybrałeś określone definicje, wybierz trzy dla Ciebie najważniejsze. W tym celu poniżej w miejscu obok cyfry 1 wpisz nazwę wartości dla Ciebie najważniejszej; obok cyfry 2 wpisz nazwę wartości stojącej na drugim miejscu co do ważności dla Ciebie; obok cyfry 3 wpisz nazwę wartości, która stoi dla Ciebie na trzecim miejscu pod względem ważności.

1. ....
2. ....
3. ....

ANEKS 5. WYNIKI POSZCZEGÓLNYCH GRUP
W KOLEJNYCH DYFERENCJALACH.

A. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „WSZECHŚWIAT”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Wszechświat” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że wszechświat (całość świata materialnego, planety, gwiazdy itp.) jest...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry–zły	3,00	1,53	2,58	2,48	2,14	1,16
2	przyjazny–wrogi	3,80	1,67	3,74	1,55	2,98	1,68
3	ważny–nieważny	2,62	1,58	2,10	1,27	1,90	1,37
4	twórczy–destrukcyjny	3,48	1,83	2,94	1,70	2,74	1,79
5	optymistyczny–pesymistyczny	3,88	1,84	3,66	1,49	2,80	1,56
6	bezpieczny–niebezpieczny	4,70	1,92	3,98	1,77	3,66	1,52
7	przyciągający–odpychający	3,28	1,76	3,18	1,70	2,54	1,72
8	uwrażliwiający–znieczulający	4,12	1,72	3,18	1,41	2,42	1,46
9	potrzebny–zbędny	2,92	1,96	2,34	1,73	2,16	1,72
10	wymagający–niewymagający	3,50	2,12	2,64	1,74	2,30	1,25
11	bogaty–ubogi	2,72	1,86	2,52	1,78	2,12	1,72
12	konieczny–przypadkowy	3,10	2,20	2,52	1,79	1,90	1,25

B. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „PRZYRODA”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyroda” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że PRZYRODA (otoczenie człowieka, środowisko człowieka na Ziemi) jest...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry – zły	2,04	1,28	1,72	1,25	1,56	1,11
2	przyjazny – wrogi	2,90	1,80	2,44	1,68	2,46	1,81
3	ważny – nieważny	2,12	1,57	1,28	0,64	1,26	0,56
4	twórczy – destrukcyjny	2,50	1,66	2,36	1,83	2,16	1,71
5	optymistyczny – pesymistyczny	3,58	2,01	3,02	1,82	2,66	1,73
6	bezpieczny – niebezpieczny	4,22	1,88	3,30	1,85	3,20	1,60
7	przyciągający – odpychający	2,46	1,55	2,26	1,52	2,18	1,66
8	uwrażliwiający – zniekształcający	2,44	1,30	1,74	1,05	1,74	1,78
9	potrzebny – zbędny	2,10	1,67	1,62	1,32	1,74	1,78
10	wymagający – niewymagający	2,38	1,59	1,78	1,02	1,86	1,05
11	bogaty – ubogi	2,08	1,43	2,06	1,57	1,84	1,61
12	konieczny – przypadkowy	2,44	2,03	1,70	1,47	1,48	0,97

C. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „PRZYSZŁOŚĆ”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Przyszłość” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że PRZYSZŁOŚĆ (to co jeszcze nas czeka, co jest jeszcze przed nami, to co jeszcze może nas spotkać) jest...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry – zły	4,36	2,00	3,38	1,75	3,04	1,54
2	przyjazny – wrogi	4,64	1,97	3,94	1,72	3,22	1,52
3	ważny – nieważny	1,84	1,18	1,70	1,18	1,72	1,01
4	twórczy – destrukcyjny	3,72	2,03	3,46	1,95	2,78	1,46
5	optymistyczny – pesymistyczny	4,86	1,77	3,92	1,81	3,18	1,52
6	bezpieczny – niebezpieczny	5,10	1,94	4,32	1,86	3,88	1,57
7	przyciągający – odpychający	3,94	1,96	3,50	1,81	3,10	1,62
8	uwrażliwiający – znieczulający	4,04	1,77	3,44	1,40	2,50	1,40
9	potrzebny – zbędny	2,52	1,50	2,62	1,82	2,28	1,58
10	wymagający – niewymagający	2,56	1,75	2,26	1,51	1,92	1,16
11	bogaty – ubogi	4,04	1,95	3,76	1,90	3,02	1,60
12	konieczny – przypadkowy	4,00	2,27	2,76	1,88	2,38	1,41

D. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „NIEUNIKNIONE CIERPIENIE”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Nieuniknione cierpienie” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że NIEUNIKNIONE CIERPIENIE (nie zawinione przez nas, to, które nas dotyka bez naszej winy, spowodowane przez innych lub będące zrzędzeniem losu, np. nieuleczalna choroba, śmierć kochanej osoby, trwałe inwalidztwo) jest...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry – zły	6,12	1,38	5,36	1,72	5,16	1,78
2	przyjazny – wrogi	5,88	1,55	5,46	1,50	4,84	1,57
3	ważny – nieważny	3,26	2,06	2,18	1,27	2,20	1,40
4	twórczy – destrukcyjny	5,66	1,59	4,42	1,91	3,66	1,83
5	optymistyczny – pesymistyczny	5,74	1,65	4,84	1,73	4,32	1,60
6	bezpieczny – niebezpieczny	6,02	1,53	5,40	1,64	4,98	1,62
7	przyciągający – odpychający	5,74	1,78	5,50	1,54	4,80	1,55
8	uwrażliwiający – znieczulający	3,64	2,27	2,68	1,95	1,76	0,92
9	potrzebny – zbędny	5,58	1,76	5,22	1,74	3,98	1,94
10	wymagający – niewymagający	3,50	2,01	2,58	1,46	1,92	1,09
11	bogaty – ubogi	4,98	1,85	4,52	1,74	3,26	1,47
12	konieczny – przypadkowy	5,78	1,54	4,64	1,92	4,08	1,85

E. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „INNI LUDZIE”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Inni ludzie” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że INNI LUDZIE (wszyscy ludzie poza Twoją osobą, znani Tobie i nieznanymi są...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry – zły	3,64	1,05	3,16	1,08	2,72	0,93
2	przyjazny – wrogi	3,76	1,17	3,62	1,47	3,10	1,25
3	ważny – nieważny	3,20	1,58	2,54	1,25	1,86	0,90
4	twórczy – destrukcyjny	3,78	1,20	3,54	1,13	3,10	1,22
5	optymistyczny – pesymistyczny	4,54	1,28	4,08	1,23	3,56	1,34
6	bezpieczny – niebezpieczny	3,72	1,11	3,60	1,21	3,26	1,24
7	przyciągający – odpychający	3,92	1,28	3,46	1,23	3,12	1,27
8	uwrażliwiający – znieczulający	3,70	1,28	3,36	1,37	2,94	1,32
9	potrzebny – zbędny	2,92	1,69	2,48	1,66	2,12	1,66
10	wymagający – niewymagający	3,18	1,48	3,02	1,48	2,36	1,10
11	bogaty – ubogi	4,58	1,46	4,24	1,24	3,62	0,99
12	konieczny – przypadkowy	3,74	1,90	2,86	1,59	2,34	1,33

F. KONOTACYJNE ZNACZENIE POJĘCIA „JESTEM”.

Konotacyjne znaczenie pojęcia „Jestem” w grupach M, M-B i B: „Myślę, że JESTEM...”.

Numer skali	Nazwa skali	Grupy					
		M		M-B		B	
		M	s	M	s	M	s
1	dobry – zły	3,08	1,12	2,54	1,18	2,56	0,95
2	przyjazny – wrogi	2,96	1,63	2,66	1,44	2,40	1,41
3	ważny – nieważny	3,26	1,68	3,32	1,50	2,68	1,24
4	twórczy – destrukcyjny	3,48	1,57	3,24	1,32	2,94	1,25
5	optymistyczny – pesymistyczny	3,92	1,86	3,06	1,42	2,48	1,42
6	bezpieczny – niebezpieczny	2,54	1,46	2,04	1,21	2,22	0,99
7	przyciągający – odpychający	2,92	1,24	2,94	1,19	2,88	1,26
8	uwrażliwiający – znieczulający	2,90	1,50	2,38	1,01	2,18	0,77
9	potrzebny – zbędny	2,78	1,72	2,64	1,60	2,34	1,49
10	wymagający – niewymagający	2,84	1,72	2,70	1,52	2,30	1,18
11	bogaty – ubogi	4,12	1,41	4,36	1,24	3,48	1,33
12	konieczny – przypadkowy	3,88	1,72	2,74	1,50	2,48	1,18

THE METHOD OF MEASUREMENT AND A PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTIC
OF THE ATTITUDES OF "TO BE" AND "TO HAVE"

S u m m a r y

The paper presents the method of measurement of the attitudes of "to be" and "to have". They are interpreted in philosophical (in existentialism and personalism), psychological and sociological literature either as contradistinctive attitudes or as different hierarchies of values. In the paper "to be" and "to have" are taken to mean attitudes. The attitude "to be" is such a relation to the world which is characterized by a total openness. It has been assumed that the attitudes "to be" and "to have" make the extreme ends of one continuum. On the basis of the theoretical definitions of the attitudes "to be" and "to have" the Scale of "to be" and "to have" Attitudes (SPBiM) has been constructed. It is a scale of Likert type made up of 29 statements (one buffer statement, four experimental statements). Additionally, for the sake of a deeper psychological characteristics, Semantic Differential, Value Understanding Test and Value Preference Test have been constructed. The array of the above methods has been used in research concerning the sample of 262 persons (131 women, 131 men) who live in large cities. On the basis of the findings obtained in SPBiM (with regard to quartile deviation) a group of 50 persons has been distinguished with the highest intensity of the attitude "to be" (group B), persons with "mediate" (group M-B) and a 50-person group "to have" (group M). Thus distinguished groups B and M differ as to their connotative meanings assigned to 6 aspects of the overall reality understood here as the object of the attitudes "to be" and "to have" (the Universe, nature, temporality, suffering, other people, one's own person). The persons which adopted the "to have" attitude perceive reality as being more "negative", whereas persons oriented towards "to be" see it in a more "positive" manner. The persons with the "to be" and "to have" attitudes differ as to their understanding of values and their preference. "Perfecting oneself" takes a particular place in the preference of values. The attitudes of "to be" and "to have" are psychologically significant and their measurement is plausible. In the light of the above findings it seems that it is necessary to conduct further empirical research of the "to be" and "to have" attitudes, as well as of ties with other psychological variables.

Translated by Jan Kłos